

Міністерство освіти та науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Факультет філології
Кафедра романо-германської філології та перекладу з німецької мови

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**Концепт «воля» в поезії Т. Г. Шевченка та
його відтворення в перекладах німецькою мовою**

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Студентки VI курсу 643 групи
Спеціальності 035 Філологія
Спеціалізації 035.043 Германські мови та
літератури (переклад включно), перша –
німецька

Мільніченко Анни Денисівни

Керівник: *к. філол. н., доцент*

Мукатаєва Ярослава Василівна

Рецензент: *к. філол. н., доцент*

Агєєва-Каркашадзе Вікторія Олександрівна

Національна шкала _____

Кількість балів _____ Оцінка ECTS _____

Миколаїв – 2024

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Інститут, факультет, відділення	факультет філології
Кафедра, циклова комісія	кафедра романо-германської філології та перекладу
Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Спеціальність	035 «Філологія»
ОПП / ОНП	Германські мови та літератури (переклад включно), перша - німецька

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
романо-германських мов та
перекладу з німецької мови

_____ Світлана КИРИЛЮК
“ ” 2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Мільніченко Анни Денисівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

Тема проєкту (роботи) Концепт «воля» в поезії Т. Г. Шевченка та його відтворення в перекладах німецькою мовою

керівник роботи: Мукатаєва Ярослава Василівна, к. філол. н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від
«25» вересня 2024 року № 245.

2. Строк подання студентом проєкту (роботи) «29 листопада 2024 року
3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: вступ, основна частина, висновок, список використаних джерел та літератури, додатки.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) згідно з планом кваліфікаційної роботи магістра.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

не планується.

6. Консультанти розділів проєкту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Мукатаєва Я. В.		
2	Мукатаєва Я. В.		
3	Мукатаєва Я. В.		

7. Дата видачі завдання 26.09.2024

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів проєкту (роботи)	Примітка
1.	Вступ до кваліфікаційної роботи	вересень 2024	
2.	Розділ 1. Теоретичний аспект концептуального аналізу тексту	жовтень 2024	
3.	Розділ 2. Вербальна об'єктивація концепту «воля» у творах Т. Г. Шевченка	жовтень 2024	
4.	Розділ 3. Особливості відтворення концепту «воля» у перекладі німецькою мовою	листопад 2024	
5.	Висновки	листопад 2024	
6.	Оформлення списку використаних джерел	листопад 2024	
7.	Попередній захист	15.11.2024	
8.	Рецензія на дипломну роботу	09.12.2024	
9.	Захист дипломної роботи	20.12.2024	

Студент

_____ (підпис)

Мільніченко А. Д.

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник проєкту (роботи)

_____ (підпис)

Мукатаєва Я. В.

_____ (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ	8
1.1. Проблема дефініції поняття «концепт».....	8
1.2. Класифікація текстових концептів	15
1.3 Стан дослідженності текстових концептів	22
Висновки до першого розділу	24
РОЗДІЛ II. ВЕРБАЛЬНА ОБ’ЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ВОЛЯ» У ТВОРАХ Т. Г. ШЕВЧЕНКА	26
2.1. Морфологічний рівень презентації концепту «воля».....	26
2.2. Лексичний рівень презентації концепту «воля».....	38
2.3. Синтаксичний рівень презентації концепту «воля».....	52
2.4. Фреймовий рівень презентації концепту «воля».....	60
Висновки до другого розділу	67
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУ «ВОЛЯ» У ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ	70
3.1. Особливості відтворення концепту «воля» на морфологічному рівні у перекладі німецькою мовою	70
3.2. Особливості відтворення концепту «воля» на лексичному рівні у перекладі німецькою мовою	75
3.3. Особливості відтворення концепту «воля» на синтаксичному рівні у перекладі німецькою мовою	79
3.4. Особливості відтворення концепту «воля» на фреймовому рівні у перекладі німецькою мовою.....	88
Висновки до третього розділу	92
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	96
СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	104

ВСТУП

Концепт «воля» є одним із ключових у творчості Т. Г. Шевченка, де він виступає символом боротьби за свободу, незалежність і національну ідентичність. Вивчення цього концепту має важливе значення для розуміння ідейної та культурної спадщини поета, а також для аналізу специфіки його відтворення у перекладах іншими мовами, зокрема німецькою. Це дозволяє розкрити не тільки змістовну, але й культурну глибину творів Шевченка.

Актуальність дослідження концепту «воля» у творчості Т. Г. Шевченка обумовлена важливістю вивчення цього поняття як складного ментального утворення, що відображає боротьбу за свободу та виражає національні ідеї українського народу. Поглиблене дослідження цього концепту у контексті його перекладу німецькою мовою дозволяє простежити, як культурні цінності та ідеї трансформуються у перекладацькому процесі та які методи використовуються для збереження автентичності оригіналу. Незважаючи на існування численних праць, присвячених аналізу творчості Шевченка, питання відтворення концепту «воля» у перекладах все ще залишається недостатньо вивченим.

Мета дослідження полягає у аналізі мовних засобів об'єктивації концепту «воля» у творах Т. Г. Шевченка та порівняльному аналізі перекладацьких стратегій, використаних при його відтворенні у німецькомовних перекладах.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

1. опрацювати наукову базу з даної теми;
2. надати дефініцію поняттю “концепт”;
3. виявити особливості тлумачення поняття “концепт”;
4. проаналізувати та охарактеризувати типи класифікації текстових концептів;
5. дослідити ключові складові, що входять до концепту “воля”;
6. розглянути засоби реалізації концепту “воля” на різних мовних рівнях;

7. проаналізувати способи вербалізації концепту «воля» у німецьких перекладах.

Об'єкт дослідження – концепт «воля» у художній спадщині Т. Г. Шевченка.

Предметом дослідження виступають мовні засоби вербалізації концепту «воля» в поетичних творах Т. Г. Шевченка та перекладацькі стратегії його відтворення в німецькомовних перекладах.

Для вирішення поставлених завдань було задіяно наступні **методи дослідження**: аналітичний метод; описовий метод; метод синтезу; метод узагальнення; зіставний метод;

Методологічна основа аналізу сформована на основі наукових праць М. П. Кочергана, І. О. Голубовської, А. М. Приходька, О. О. Тараненка, О. О. Селіванової, В. І. Кононенка, Н. В. Слухай, Т. А. Космеди, М. В. Скарб.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні знань про механізми вербалізації концептів у художніх текстах та їх відтворення у перекладах. Дослідження робить внесок у теорію перекладу, когнітивну лінгвістику та лінгвокультурологію.

Наукова новизна полягає у вивченні способів передачі концепту «воля» у німецькомовних перекладах, що дозволяє простежити трансформацію ментального утворення в іншій культурній та мовній системі.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її матеріалів у навчальному процесі для написання студентами рефератів та курсових робіт, а також при підготовці до практичних занять з дисциплін: «Теорія і практика художнього перекладу», «Теоретична і порівняльна лексикологія», «Теоретична і порівняльна стилістика», «Стилiстика перекладного тексту».

Структура роботи налічує 96 сторінок і включає вступ, три розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел та ілюстративного матеріалу – 70 позицій.

У першому розділі наведено теоретичні засади аналізу концепту «воля», а також розглянуто визначення поняття «концепт» з точки зору сучасних лінгвістів, зокрема дослідження, проведені такими вченими, як А. М. Приходько, М. П. Кочерган, Т. А. Космеда та ін. Особлива увага приділена класифікаціям концептів, що дозволяє глибше зрозуміти їхню природу та функції в культурних і мовних контекстах.

У другому розділі висвітлюються мовні засоби презентації концепту «воля» у творах Т. Г. Шевченка. Проаналізовано лексичні, морфологічні, синтаксичні та фреймові рівні об'єктивації концепту. У цьому розділі досліджуються приклади з поетичних творів Шевченка, які відображають його розуміння та передачу ідеї волі.

У третьому розділі проаналізовано особливості відтворення концепту «воля» у німецькомовних перекладах творів Шевченка. Розглянуто перекладацькі стратегії та прийоми, які використовувалися для збереження або адаптації цього концепту, а також оцінено їхній вплив на сприйняття твору німецькомовним читачем.

У висновках узагальнено подаються результати проведеного дослідження, підсумовано основні положення щодо презентації концепту «воля» у творах Шевченка та його відтворення у перекладах, а також окреслено перспективи подальших досліджень у цій галузі.

Апробація результатів дослідження

Проблеми дефініції поняття концепт висвітлено у доповіді на тему «Визначення поняття концепт у сучасній лінгвістиці» та опубліковано тези на XXVII Всеукраїнській щорічній науково-практичній конференції «Могилянські читання – 2024: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти», а також опубліковано тези.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ КОНЦЕПТУАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ

1.1 Проблема дефініції поняття «концепт»

Сучасна лінгвістична наука дедалі частіше звертається до використання поняття «концепт», яке наразі вже стало базовим для науки про мову. Втім проблема дефініції цього поняття лишається актуальною і продовжує привертати увагу багатьох мовознавців світу.

До середини ХХ століття «концепт» у науковій літературі зазвичай не розглядався в якості технічного терміну. Однак у 1960-х роках із розвитком когнітивної лінгвістики, коли аналіз ментальних структур почав процвітати, ситуація змінилася і термін «концепт» привернув до себе значну академічну увагу. Відтак «концепт» став невід'ємною частиною лінгвістичних досліджень, хоча його визначення до сих пір залишається предметом широких дискусій. Сучасна лінгвістична наука завдячує своєму розумінню «концептів» добі Середньовіччя, оскільки філософи саме того часу створили основу для аналізу такого поняття у науковій парадигмі, та навіть, вказали на те, наскільки термін «концепт» може бути варіативним. Таким чином, біля витоків концептології стоять Жільбер Порретанський, Аврелій Августин та П'єр Абеляр. [53]

Так, наприклад, Аврелій Августин чітко розділяє такі поняття як предмет, опінія про предмет та вербалізація цієї опінії. Він також говорить про існування феномена, що використовується на позначення процесу пізнання сенсу, який відбувається після його усвідомлення і метального опрацювання. [41]

Батьком «концепту» як поняття прийнято вважати П'єра Абеляра. Щоправда він сприймав його як алюзивний конструкт-образ Божої ідеї та одиничних речей, що відбувається шляхом зчеплення понять-речей у людській свідомості в єдиний образ. У своїх роботах він характеризує «концепт» як творіння вищих сил або ж людського розуму, що здатен накопичувати та перетворювати міркування на універсальний конструкт-

зв'язку на шляху до вербальної об'єктивації осмислюваного. [61] Конструкт-зв'язка, на думку автора, виступає у якості початкової стадії концепту та реалізується за допомогою понять, які у свою чергу прийнято вважати об'єктивними та такими, що репрезентуються за допомогою поєднань різних ідей про предмет пов'язаних із значущими та промовистими мовними конструктами. Концепти ж при цьому є феноменом суб'єктивним і формовані винятково мовою. Вони перебувають на межі між різноманіттям мовно-синтаксичної сукупності, стилістичної гнучкості та контекстом. [63]

Якщо ж розглядати трактування «концепту» Жільбером Порретанським, то варто зазначити, що для нього концепт це – недиференційована сингулярна складова, тобто предмет розуміється одночасно і як щось конкретне, одиничне, але при цьому унікальне, так і щось розрізнене із двоїстою сутністю.

Ж. Порретанський також висуває доволі цікаве тлумачення терміну «концепт». Оскільки Жільбер Порретанський так само, як і П'єр Абеляр, є представником доби Середньовіччя, то він тлумачить природу концепту як щось породжене Господом. [62]

Загалом варто зазначити, що саме ці напрацювання середньовічних філософів створили підґрунтя для подальшої інтерпретації та дослідження концептів. І хоча, як вже було зазначено вище, до середини ХХ століття «концепт» у науковій літературі, зазвичай, не розглядався в якості семантичної одиниці, наразі мовознавство може запропонувати низку підходів щодо його аналізу та інтерпретації.

Серед українських вчених, що працюють у площині лінгвокогнітивістики та лінгвокультурології вартно виділити таких мовознавців як: М. П. Кочерган [23], І. О. Голубовська [6], А. М. Приходько [42], О. О. Тараненко [54], О. О. Селіванова [46] [47] [48], В. І. Кононенко [21], Н. В. Слухай [51], Т. А. Космеда [22], М. В. Скарб [49].

Якщо ж говорити про іноземних мовознавців, які зробили свій внесок у визначення поняття «концепт» та розробку класифікацій для дефініціювання

концептів, то варто згадати Джорджа Лакоффа, Рональда Лангакера, Уоллеса Чейфа, Леонарда Талма та Чарльза Філлмора. [45]

Український мовознавець А.М. Приходько пропонує багаторівневий підхід до визначення концепту, вказуючи на різноманітність його дефініцій і аспектів функціонування. Концепт, згідно з його теоретичними засадами, є складним когнітивним утворенням, що характеризується багатогранністю структури й змісту. Він є одночасно і результатом, і інструментом пізнання. Його багатогранність проявляється у взаємодії різних рівнів змісту, які включають уявлення, оцінки, культурно обумовлені значення та суб'єктивні смисли. У цьому контексті концепт постає як динамічна структура, що змінюється залежно від епохи, культури та комунікативної ситуації. Так, наприклад, епістемологічний вимір концепту, за А. М. Приходьком, полягає в його здатності інтегрувати різні види знань, які відповідають за пояснення навколишньої дійсності. Наприклад, у мові концепти не тільки акумулюють культурні цінності, але й слугують засобом їхньої передачі між поколіннями. Таким чином, концепт забезпечує когнітивну єдність індивідуального і колективного досвіду. [43]

Дефініція концепту, запропонована Приходьком, ґрунтується на тому, що це поняття слід розглядати як когнітивно-дискурсивну одиницю, яка має багатосарову структуру. У межах цієї структури він виділяє три основні рівні: мовний, когнітивний та культурний. На мовному рівні концепт вербалізується через лексичні засоби мови, на когнітивному – через знання та уявлення, які формуються у свідомості людини, а на культурному – шляхом відображення історичного та соціального досвіду, закодованого у національній мові. При цьому науковець наголошує, що кожен із цих рівнів взаємодіє з іншими, утворюючи цілісну систему. Наприклад, культурний рівень концепту неможливо повністю зрозуміти без урахування когнітивного змісту, закладеного у мовних формах. Водночас мовні засоби виконують функцію зовнішньої презентації концепту, роблячи його доступним для міжособистісної комунікації. [43]

Окрему увагу в своїй роботі «Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики» А. М. Приходько приділяє, найбільш популярним наразі, лінгвокультурному та лінгвокогнітивному підходам. [43] Лінгвокультурологічний підхід є інтегральним, оскільки досліджує взаємодію мови та культури у свідомості носіїв. Лінгвокультурна теорія визначає, що семіотичні системи, які слугують інструментами формування думки, є складовими етнокультурної свідомості. У цьому контексті концепт виступає ключовим поняттям, що інтегрує лінгвістичні, логічні та психологічні категорії.

Основна увага лінгвокультурологів зосереджена на аналізі специфічних ментальних одиниць, їхніх семантичних характеристик та мовних форм вираження етнічної ментальності. Лінгвокультурологія трактує концепт як одиницю колективного знання або свідомості, яка має мовне вираження та етнокультурну специфіку. Вона розглядає концепти як багатовимірні семантичні утворення, у структурі яких виділяють понятійну, ціннісну та образну складові.

Відповідно до лінгвокультурного підходу «концепт» розглядається як культурно вкорінене, колективне утворення. Він виступає у якості терміна, що використовується для відображення специфічних ментальних та психічних конструктів людської свідомості. Сюди входять оперативна змістова одиниця людського пізнання, ментальний лексикон, «мова мозку», які формують внутрішню репрезентацію світу індивіда. Загалом у сукупності ці одиниці формують «концептуальну систему» індивіда, утворюючи персональну ментальну карту світу. Подальше дослідження концепту в межах лінгвокультурного підходу дозволяє визначити важливу роль, яку відіграє культура у формуванні цієї ментальної карти. Концепти, як елементи концептуальної системи, стають не лише носіями індивідуальних значень, а й об'єднують соціально-культурні уявлення, які регулюють поведінку й взаємодію індивіда з навколишнім світом. Це дозволяє говорити про концепти як про культурно марковані одиниці, що функціонують не лише на

рівні індивідуального пізнання, а й в межах колективного досвіду, створюючи спільні смислові структури в суспільстві. [45]

До ключових характеристик лінгвокультурного концепту належать його складність, ментальна природа, ціннісна значущість, умовність, варіативність, обмеженість свідомістю носіїв мови, а також трикомпонентність, багатовимірність і методологічна гнучкість. Концепти реалізуються через різноманітні культурні символи, серед яких синонімічні, тематичні ряди, прислів'я, приказки, літературні сюжети, фольклорні тексти, витвори мистецтва, ритуали, поведінкові стереотипи, об'єкти матеріальної культури та інші прецедентні джерела. [43]

Якщо ж говорити про лінгвокогнітивний підхід, то він вирізняє «концепт» як фрагментарну одиницю колективної свідомості носіїв у вигляді вербального підґрунтя для позначення певного предмету-складової реального чи ілюзорного світу. Також прибічники лінгвокогнітивного підходу зазначають, що концепти формуються шляхом взаємодії з різними об'єктами під час практичної мозкової діяльності, зокрема під час обробки мозком слів, роботі зі словниками, міжособистісній комунікації з використанням вербальних та невербальних засобів, під час якої одна людина передає іншій інформацію про концепт шляхом. Так, наприклад І. О. Голубовська зазначає що, «концепт» варто сприймати як закріплене культурою ментальне уявлення про предмет. [6]

У той же час А. М. Приходько наголошує на важливості розгляду «концептів» крізь призму свідомих когнітивних процесів, як результат сприйняття, розуміння та класифікації зовнішнього світу. Концепти не є статичними конструкціями через тісну взаємодію між когнітивними процесами індивіда та культурними факторами, а змінюються залежно від мовного контексту, культурних впливів та особистого досвіду індивіда. [43]

Важливо також згадати про дослідження О. Потебні, який заклав основи «людиноцентричної» традиції в мовознавстві. Учений розглядав значення мовних одиниць як результат взаємодії не тільки понятійного, але й

образного компонентів, що формують основу домовного уявлення про світ. За його словами, ці образи є ключовими для організації мислення та подальшої вербалізації пізнаного у формі слів і речень. О. Потебня визначав концепт як «комплексну єдність думок, відчуттів, почуттів та уявлень, об'єднаних у загальне бачення об'єкта». У межах його теорії концепт виступає структурною одиницею мовної картини світу, яка складається з таких компонентів, як емоції, асоціації, стереотипи, спогади та образи. [40]

Розширила межі лінгвокогнітивного підходу також М. Шварц. Науковиця запропонувала модель поділу концептів на концепти-категорії (Type-Konzepte) та концепти-символи (Token-Konzepte). Перші є універсальними структурними відповідниками фундаментальним класам об'єктів, таким як наприклад простір, час або об'єкт. Вони чітко систематизовані та репрезентуються як лексично, так і граматично, відображаючи основні аспекти когнітивної діяльності. Якщо ж говорити про концепти-символи, то вони є носіями специфічних значень і як правило пов'язані з географічною, національною або іншою приналежністю, що відображає культурну ідентичність певної мовної спільноти. Концепти-символи об'єктивуються виключно за допомогою лексичних засобів і мають субстантивний характер, що дозволяє їх осмислення як у конкретному, так і в абстрактному аспектах. Зазвичай такі концепти слугують символами національно значущих уявлень і є ключовими для збереження колективної пам'яті [66].

М. Шварц також звертає увагу на рівень абстракції концептів: від конкретного наочного образу до узагальненого когнітивного представлення, яке виступає мисленнєвим заміником для множини індивідуальних образів. Такий підхід підкреслює динамічність концептів, їхню здатність адаптуватися до змін у мовному та соціальному середовищі, залишаючись при цьому носіями культурно-психологічної специфіки. [66]

Отже, лінгвокогнітивний підхід вбачає у «концепті» динамічну структуру, що трансформуються під впливом соціального та комунікативного контекстів. У межах цього підходу він перестає бути статичною одиницею

пізнання, та натомість проявляється як інтерактивний елемент, здатний змінюватися залежно від дискурсивних умов і соціокультурного середовища.

Такий підхід дозволяє аналізувати концепти як інструменти активного впливу на формування дискурсивних практик і когнітивних стратегій, необхідні для підтримки міжособистісної та міжкультурної взаємодії. Концепти в цьому контексті функціонують не лише як відображення індивідуального сприйняття, але й як колективний ментальний конструкт, що репрезентує цінності, упередження, вірування та культурні норми певної спільноти. Тож за такої дефініції концепти інтегрують у собі когнітивні, культурні, комунікативні й соціальні аспекти, формуючи основу для розуміння специфіки мовного простору як динамічного середовища соціальних взаємодій. У результаті концепт постає як багатовимірна структура, яка одночасно репрезентує індивідуальний і колективний досвід. Це дозволяє ідентифікувати його роль у побудові когнітивної моделі світу, а також простежити, як через концепти закріплюються й передаються культурно значущі смисли, що регулюють поведінкові норми соціальної взаємодії.

Отже, лінгвокогнітивний підхід розглядає «концепт» як ментальне відображення знань, набутих у процесі світоосягнення, самонабування певних знань про світ, соціальної взаємодії з використанням вербальних та невербальних засобів під час якої одна людина передає іншій знання про концепт.

Таким чином, з огляду на зазначене вище, робимо висновок, що проблема дефініції поняття «концепт» залишається відкритою через багатовимірність і складність самого явища. На сьогодні в лінгвістиці виділяють два основні підходи до інтерпретації цього поняття — лінгвокультурний та лінгвокогнітивний. Лінгвокультурний підхід акцентує увагу на зв'язку концептів із етнокультурними особливостями, розглядаючи їх як ментальні одиниці, що акумулюють колективні уявлення та цінності. Він також фокусується на культурній зумовленості концептів, що є відображенням

колективної свідомості, культурних та релігійних цінностей, а також історично зумовлених етнокультурних орієнтирів. У цьому підході концепт визначається як складна одиниця, яка поєднує в собі когнітивні та символічні аспекти, слугуючи містком між ментальними уявленнями і мовними формами вираження. Лінгвокогнітивний підхід, у свою чергу, досліджує когнітивні процеси, які забезпечують сприйняття й осмислення реальності через концепти, що репрезентують індивідуальний і колективний досвід. У межах цього підходу концепт постає як фрагмент знання, що формується під впливом когнітивних процесів, взаємодії з об'єктами реальності та соціально-комунікативної діяльності й, таким чином, набуває функції інтегративної ментальної структури, яка відображає знання індивіда про навколишній світ, та виступає у якості засобу концептуалізації досвіду в лінгвістичному та соціокультурному контекстах. Таким чином, концепт слугує інструментом для передачі знань, формування культурної пам'яті й забезпечення когнітивної єдності в межах певної мовної спільноти. Завдяки своїй динамічності концепти сприяють адаптації мовної картини світу до змін у соціокультурному контексті, залишаючись водночас носіями культурно значущих смислів і регуляторами міжособистісної взаємодії.

Лінгвокогнітивний та лінгвокультурний підходи не суперечать один одному й не утворюють лакун у розумінні терміну «концепт» через різні шляхи до його презентації. Навпаки, вони є взаємодоповнюваними, адже перший підхід розглядає напрям від свідомості індивіда до колективної концептуальної сфери, а другий — від колективної концептуальної сфери до індивідуальної свідомості. Тож концепт можна розглядати як явище надзвичайно багатогранне, таке, що формується під впливом когнітивних і соціокультурних чинників та водночас об'єднує індивідуальний та колективний досвід у єдину ментальну структуру.

1.2. Класифікація текстових концептів

Концепт, як ключова одиниця когнітивної лінгвістики, є багатоаспектним ментальним утворенням з інтегрованими когнітивними,

семантичними, емоційними й культурними компоненти. За своєю суттю концепти не лише репрезентують знання чи уявлення про світ, але і виступають у якості інструмента організації свідомості та комунікації. Систематизація концептів є однією з найбільш актуальних проблем сучасної лінгвістики, оскільки вона дозволяє виявити механізми формування й функціонування ментальних утворень у різних культурних і мовних контекстах.

Сучасна типологія концептів включає декілька основних критеріїв класифікації, що відображають їхню природу й функціональні особливості. Зокрема одним із ключових критеріїв є універсальність. Так універсальні концепти репрезентують загальнолюдські цінності й категорії, такі як час, простір, життя, смерть, кохання. Вони є базовими для всіх лінгвокультур, їхній зміст залишається стабільним, хоча вербалізація та образне оформлення можуть варіюватися залежно від культурного контексту. [43] Наприклад, концепт «любов» має загальнолюдський характер, оскільки передає фундаментальне почуття, зрозуміле всім народам. Водночас його вербалізація набуває різних відтінків у залежності від культурного контексту: у східних культурах цей концепт часто асоціюється з духовною гармонією та самопожертвою, тоді як у західній традиції він може бути тісніше пов'язаний із романтичними чи фізичними аспектами.

Універсальні концепти також відзначаються певною архетипічною природою, адже вони слугують основою для формування символів і образів, які повторюються в різних культурних традиціях. Наприклад, архетипічне уявлення про час як про циклічний або лінійний процес є характерним для різних філософських систем і літературних традицій. У міфології багатьох народів час асоціюється із природними циклами (зміна пір року, схід і захід сонця), тоді як у сучасному світі він усе частіше розглядається через категорії технологічного прогресу.

Протилежністю універсальних є специфічні концепти, які відображають унікальний досвід окремих культурних, соціальних чи

етнічних груп. Такі концепти часто є продуктом історичних, соціальних і психологічних умов, що формували конкретну лінгвокультуру. [38] Наприклад, концепт «доля» в українській культурі має відчутне національне забарвлення, тоді як у західноєвропейських культурах цей концепт може асоціюватися з ідеями фаталізму чи детермінізму. Наприклад, концепт «доля» в українській культурі нерозривно пов'язаний із народними уявленнями про призначення людини, що часто інтерпретується через метафору «написано на роду». Цей концепт має позитивно-емоційне забарвлення, яке виражає віру в справедливість і гармонію світу, навіть попри труднощі й життєві випробування. У той же час, у західноєвропейських культурах «доля» асоціюється з фаталізмом або детермінізмом, що зумовлено впливом античної традиції та раціоналістичної філософії.

Специфічні концепти також слугують інструментом для створення національної ідентичності. Наприклад, концепт «воля» в українській культурі несе в собі ідею незалежності, свободи й боротьби за свої права. Цей концепт є символом, що об'єднує історичний досвід, соціальні прагнення та культурні цінності українців. Водночас у культурах англomовних чи німецькомовних країн подібний концепт може бути представлений через інші форми, такі як «Wille», «Freiheit» чи «freedom», що мають свої смислові відмінності.

Попри те, що універсальні й специфічні концепти розглядаються як протилежності, їхня взаємодія створює багатогранну картину мовної й культурної свідомості. Універсальні концепти є базою, на якій формуються специфічні, але останні, у свою чергу, привносять до загальнолюдських категорій нові, національно-культурні відтінки. Ця взаємодія також простежується у сфері художньої літератури, де універсальні концепти часто збагачуються специфічними елементами, що додають їм унікальності. Так, у поезії Тараса Шевченка універсальний концепт «життя» тісно пов'язаний зі специфічним концептом «кріпацтво», що дозволяє авторові створювати глибокі смислові опозиції й викликати у реципієнта сильні емоційні реакції.

Окрім вже зазначеного вище, текстові концепти також класифікують за функціями. Так, залежно від функцій, які виконують концепти в культурній і мовній системах, їх поділяють на регулятивні та нерегулятивні. Регулятивні концепти є важливими елементами когнітивно-семантичної системи, адже вони орієнтують суспільство на дотримання певних норм, цінностей та ідеалів. Основна функція таких концептів полягає у створенні шаблонів поведінки, які закріплюються в культурі та стають орієнтирами для соціальної взаємодії. Як підкреслює А. М. Приходько, ці концепти виступають інструментами прескрипції, визначаючи, що є бажаним, правильним або еталонним у певній культурі. [43].

Яскравим прикладом регулятивного концепту є «справедливість». У різних культурних системах цей концепт відіграє ключову роль у визначенні ідеалів гармонії та рівності, формуючи уявлення про правильний розподіл ресурсів, відповідальність і покарання. У правових системах концепт «справедливість» часто використовується як еталон для оцінки законів, рішень і соціальної політики. [52] Зіставлення цього концепту в різних культурах показує, що, попри його універсальність, інтерпретація залежить від конкретних історичних і соціальних умов. Наприклад, у західній традиції він може бути пов'язаний із поняттям «законності», тоді як у східній – із моральною рівновагою та гармонією.

На противагу регулятивним концептам, нерегулятивні не мають чітко визначених прескриптивних функцій і залишають простір для індивідуальної інтерпретації. Вони є більш гнучкими та багатозначними, адже відображають емоційні, асоціативні та суб'єктивні аспекти сприйняття. Як зазначає А. М. Приходько, ці концепти характеризуються варіативністю, що дозволяє кожному носію культури інтерпретувати їх відповідно до власного досвіду й уявлень. [43]

Прикладом нерегулятивного концепту є «щастя». Цей концепт не містить чітких поведінкових настанов, адже він відображає суб'єктивні уявлення про гармонію, благополуччя чи внутрішню рівновагу. У межах

різних культур «щастя» може мати свої унікальні конотації: у західній традиції воно часто асоціюється з досягненням матеріального достатку чи кар'єрного успіху, тоді як у східній – із внутрішнім спокоєм і самозаглибленням. Ця багатозначність робить концепт «щастя» особливо цікавим для дослідження, адже він дозволяє виявити культурно зумовлені відмінності у світогляді.

Попри те, що регулятивні та нерегулятивні концепти мають різні функції, вони часто взаємодіють у мовній і культурній системах. Наприклад, концепт «гідність» може бути регулятивним у правовому чи етичному дискурсі, де він задає стандарти поведінки, але водночас нерегулятивним у художній літературі, де цей концепт використовується для передачі індивідуальних емоцій і переживань.

У літературному контексті взаємодія регулятивних і нерегулятивних концептів дозволяє створювати багатовимірні смислові структури, що дозволяє авторові передати складність морального вибору й суб'єктивного відчуття гармонії.

Окремо варто виділити систематизацію концептів у художній літературі. Так, у художніх текстах концепти виконують особливу функцію, слугуючи основою для створення багатошарової смислової тканини твору. Їх можна систематизувати залежно від ступеня загальнолюдської універсальності та індивідуальної унікальності. У цій класифікації виділяються три головні категорії: архетипи, ідіотипи та кенотипи.

Архетипи є фундаментальними ментальними утвореннями, які втілюють спільні для всього людства ідеї, символи та образи. Їхня універсальність полягає в тому, що вони зрозумілі на інтуїтивному рівні представникам різних культур і традицій. [9] Наприклад, архетип матері символізує турботу, захист і затишок, що є універсальними цінностями. Цей архетип повторюється у творах різних народів, від античних міфів про Деметру до українських народних пісень про материнську любов.

Дещо схожими на архетипи є ідеотипи. Ідеотипами прийнято називати концепти - авторські інтерпретації універсальних архетипів. Вони базуються на загальновідомих ідеях, однак у процесі творчої реалізації отримують нове смислове наповнення. Ці концепти відображають індивідуальний погляд письменника на певне явище чи поняття, створюючи унікальну семантичну домінанту його творчості. Наприклад, у творчості Лесі Українки концепт «воля» не лише виражає загальнолюдське прагнення до свободи, але й інтерпретується як символ внутрішньої духовної сили та самовираження, пов'язаний із боротьбою за національну ідентичність і особистісну реалізацію. Таким чином, ідіотипи є важливим інструментом ідентифікації авторського стилю та його ідейних орієнтирів. [9]

Кенотипи ж, на відміну від архетипів чи ідіотипів, не спираються на існуючі культурні чи універсальні моделі. Вони формуються внаслідок індивідуальної мовної інтуїції та креативності автора, який прагне відобразити власний унікальний погляд на реальність. Це абсолютно унікальні концептуальні конструкції, які не мають аналогів у загальній мовній картині світу. Ці концепти виникають унаслідок творчого експерименту автора, спрямованого на розширення меж існуючих мовних і когнітивних структур. Кенотипи часто є новаторськими неологізмами, метафорами або іншими засобами художнього вираження, які відкривають нові способи осмислення дійсності та створюють нові горизонти для інтерпретації текстів. Наприклад, авторські метафоричні конструкції або символи, які до цього не мали усталеного значення, можна вважати кенотипами. Ці концепти стають своєрідним відображенням унікальної творчої уяви письменника та його прагнення до самовираження. [9]

Зокрема часто кенотипи можна зустріти у творах літераторів ХХ століття, оскільки тоді автори широко експериментували з мовою та літературною формою. Зокрема, Франц Кафка у своїх творах створив образи, що не мають прямих культурних чи мовних аналогів. Його концепт

«перевтілення» з однойменної новели втілюється через образ перетворення людини на комаху, що символізує екзистенційну відчуженість. [15]

Варто зазначити, що вербалізація концептів є ключовим аспектом їхнього існування, адже саме через мовні засоби концепти інтегруються в когнітивно-комунікативний простір. До засобів вербалізації належать слова, фразеологізми, афоризми, тексти, а також невербальні елементи, такі як тони, жести чи мовленнєва поведінка. Наприклад, концепт «кохання» може бути виражений через метафоричні образи («палаюче серце»), символи (троянда), фразеологічні одиниці («любов до нестями»). [9]

Мовна форма концепту не лише забезпечує його сприйняття, але й впливає на його семантичну наповненість. Це явище отримало назву «когнітивна обмеженість», що відображає вплив мови на формування й сприйняття концептів. Залежно від обраного засобу вираження концепт може набувати додаткових смислових відтінків або втрачати певні елементи свого змісту. [8]

Концепти є динамічними утвореннями, що змінюються під впливом контексту, культурних змін і соціального досвіду. Їхня структура включає кілька основних компонентів: понятійний, образний, емоційний і ціннісний. Кожен із цих компонентів відіграє важливу роль у формуванні концепту. Наприклад, понятійний компонент концепту «воля» визначає його як ідею свободи, образний репрезентує через символи (розірваний ланцюг), емоційний відображає відчуття радості чи боротьби, а ціннісний компонент підкреслює його значущість для культури. [43]

Отже, концепти, що виступають у якості основних одиниць когнітивної діяльності, займають центральне місце у процесах формування, інтерпретації та трансляції культурно значущої інформації. У контексті сучасної лінгвістики концепти розглядаються як складні ментальні структури, які організують знання, формуючи ментальні моделі для системного сприйняття зовнішньої реальності.

Концепти не тільки презентують знання, але й слугують інструментом організації свідомості та комунікації. Їхня систематизація дає змогу зрозуміти механізми їх формування та функціонування у різних культурах та мовах. Культурна обумовленість, зокрема, є одним із визначальних факторів їхньої класифікації. Різноманітність культур створює специфічні концептуальні поля, які формують унікальні когнітивні шаблони та моделі уявлень про реальність, характерні для певних соціальних спільнот. Подібна класифікація із врахуванням культурно-національних особливостей дозволяє проводити крос-культурний аналіз і вивчати механізми міжкультурної комунікації, що сприяє розумінню концептуальних репрезентацій у контексті соціальних норм, цінностей та традицій.

Концепти також виконують комунікативну функцію, сприяючи формуванню колективної свідомості та соціальної ідентичності. Як носії соціокультурних значень, концепти укорінюються в суспільній свідомості, впливаючи на інтерпретацію текстів у межах конкретних мовних і культурних спільнот. Це підкреслює важливість концептів у процесах створення, передачі та інтерпретації культурно обумовлених змістів, особливо в контексті перекладу та міжкультурної комунікації.

Враховуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що концепти є важливою когнітивною основою для організації знань, структурування досвіду та формування ментальних моделей, що забезпечує особистісний та колективний когнітивний розвиток. Тому класифікація концептів є ключовим етапом у розумінні їхньої багатовимірності, що дозволяє ефективно здійснювати міждисциплінарні дослідження і виявляти ментально-мовну природу концептів як фундаментальних одиниць людського мислення, які лежать в основі інтерпретації та когнітивного структурування реальності.

1.3 Стан дослідженості текстових концептів

Оскільки кожен народ є носієм унікальних специфічних рис менталітету, має свою історію та культуру, звички, уявлення про світ і його процеси – дослідження концептів завжди привертало увагу науковців. Хоча

концепти досліджувалися від початку другої половини 20 століття, прийнято вважати, що повністю терміном стали послуговуватися у лінгвістиці тільки в 90-х рр. Зокрема дослідженню поняття концепту та його структури приділяли увагу такі науковці як: М. М. Полюжин [39], А. М. Приходько [43], О. М. Кагановська та О. М. Гончарук аналізували текстові концепти [13], [7], Н. Г. Єсипенко зосередила увагу у своїх дослідженнях на вербалізації концептів і концептуальній структурі англосаксонських культурних концептів, використовуючи когнітивно-квантитативний підхід. [11] Заслужують на увагу студії Л. І. Белехової [1], [2] та багато інших українських вчених. Зокрема, спроба застосувати методіку концептуального аналізу до прозових творів була зроблена у дисертаційних дослідженнях О. М. Кагановської [14], О. С. Колесник, [19] Д. М. Павкіна та ін. [35]

Не менш популярними для дослідження були і залишаються текстові концепти. Зокрема дослідженнями у цій галузі займається багато українських науковців-германістів.

Так, наприклад, Я. В. Мукатаєва аналізувала засоби вербалізації концепту «Природа» в німецьких та українських народних прикметах, зокрема семантико-когнітивний аспект [30], а також авторські мовленнєві стратегії в інформаційному процесі утворення текстових концептів [29]. Текстові концепти німецького прозового шванку були предметом дисертаційного дослідження Мукатаєвої Я. В. [31], значну увагу було зосереджено на аналізі текстових концептів у поезії Т. Г. Шевченка та їх відтворенні в україномовних перекладах [27], [28], а також на вербальних засобах об'єктивації концепту «запах» у романі Патріка Зюскінда «Парфуми. Історія одного вбивці» [32].

Т. В. Бойко досліджувала лінгвокультурний концепт *Minne* / кохання в німецькій поезії мінезангу XII–XIV століть [4], В. Г. Ніконова художній концепт як систему систем [33], А. І. Мамедова концептосистему німецької народної загадки [26]. В. Є. Шабліовський є автором наукової роботи «Казковий дискурс як об'єкт наукових досліджень (на матеріалі

слов'янських, англійських, німецьких, французьких, іспанських, новогрецьких народних казок)» [56], А. Г. Гудманян та А. О. Раті досліджували концепт «смерть» у жанрі літератури жахів, зокрема специфіку відтворення мовної об'єктивації [44], І. С. Лесик авторка кваліфікаційної роботи на тему «Об'єктивація та дискурсивна профілізація концепту Krieg/війна на матеріалі німецької мови» [24], а О. В. Ольшанецька аналізувала ексико-граматичні особливості відтворення концепту «війна» в перекладі романів Майкла Ондатже українською мовою [34].

С. В. Кирилюк досліджувала номінативне поле концепту «дорога» в німецьких народних казках [18], а також лінгвокогнітивні характеристики концепту Weg/дорога в німецькій народній казці. [16] Значну увагу Кирилюк С. В. і Мукатаєва Я. В. зосередили на фреймовій організації текстових концептів [18], [31]. Г. О. Хант дослідив відтворення концептуальних доміант німецької лінгвокультурної спільноти у фразеологічній картині світу [55], а Л. М. Близнюк є авторкою дисертації «Структурно-семантичні та когнітивні параметри концепту Heimweh (на матеріалі німецької мови)» [3].

Висновки до першого розділу

У першому розділі було здійснено аналіз різних підходів щодо тлумачення терміну «концепт», а також досліджено його еволюцію. Особливу увагу зосереджено на лінгвокультурному і лінгвокогнітивному підходах щодо тлумачення концепту.

З'ясовано, що типологія концептів є однією з найбільш складних і багатоаспектних проблем у лінгвістиці, оскільки дослідники розрізняють концепти за універсальністю (універсальні та специфічні), функціями (регулятивні й нерегулятивні) та їхніми культурними й когнітивними характеристиками. Універсальні концепти презентують загальнолюдські цінності, тоді як специфічні відображають унікальний досвід окремих етнокультур.

У цьому розділі ми дійшли висновку, що концепти виконують ключову роль у формуванні мовних картин світу, структуризації комунікативних процесів, а також у моделюванні культурних уявлень і стереотипів. Як когнітивні одиниці, вони організують знання, систематизують інформацію і забезпечують збереження культурної спадщини, а знання концептуальних структур є необхідним для розробки ефективних методів перекладу, забезпечення адекватного сприйняття текстів у різних культурах і створення стратегій комунікативної адаптації.

РОЗДІЛ II. ВЕРБАЛЬНА ОБЄКТИВАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ВОЛЯ» У ТВОРАХ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

2.1 Морфологічний рівень презентації концепту «воля»

Оскільки, зазначені вище визначення доводять, що концепти є логічними та інтелектуальними утвореннями пам'яті ментального лексикону, концептуальної системи мозку, які, відповідно, є індивідуальними, то і сприйняття концептів є винятково суб'єктивним [43].

Тлумачний словник української мови трактує нам термін воля як:

- одну з функцій людської психіки, яка полягає насамперед у владі над собою, керуванні своїми діями й свідомому регулюванні своєї поведінки;
- бажання, хотіння;
- право розпоряджатися на свій розсуд; влада;
- відсутність обмежень;

Також воля в історичному контексті використовується на позначення звільнення селян від кріпацтва [50].

Згідно з такою дефініцією робимо висновок, що у колективному несвідомому українського народу воля закладена як збірне поняття і є багатозначним терміном. Варто також зазначити, що частовживаним синонімом поняття воля є також слово свобода. Ці два концепти можна вважати взаємодоповнюваними, оскільки історія України з давніх-давен віддзеркалює те, як довго і тяжко українському народу доводилося виборювати своє право на незалежне існування. Таким чином проблема свободи протягом багатьох десятиліть виступає у якості одного із центральних концептів у творах українських митців.

Варто також зазначити, що, хоча воля та свобода і є синонімами, кількість їх використання в українській мові дещо різниться. Так, наприклад, слово свобода використовується в україномовних текстах 4310000 разів, а воля – 2800000. [12] Як зазначається у роботі В. С. Лісового, О. А. Вусатюка та Г. О. Балла: «за тлумаченням Д. Г'юма «воля» позначає «внутрішню силу», за допомогою якої людина має здатність контролювати свої душевні

стани та скеровувати тілесні дії. Коли ж слово «воля» використовують у значенні «свобода», то мають на увазі таку волю, що ґрунтується на усвідомленому виборі, не продиктованому дією чинників будь-якого характеру, що не знаходяться під свідомим контролем. Чим більшою мірою «воля» фігурує у якості результату-дії на будь-якого роду чинники, що знаходяться поза межами усвідомлення та оцінки індивіда, тим більше така «воля» є «сліпою». Але свідоме ставлення до спонукання і навіть усвідомлення кращого стану душі та способу дії не робить людину вільною, якщо людина не здатна докладати вольових зусиль, щоб діяти. [25]

Зі схожою проблемою розмежування стикається і німецька мова, оскільки, незважаючи на те, що у ній слова *Wille* та *Freiheit* не є синонімами, самі поняття «волі» та «свободи» залишаються тісно пов'язані за змістом.

Говорячи про поняття «*Freiheit*» Універсальний словник німецької мови *Duden* подає нам таке визначення волі у німецькомовній картині світу:

- Zustand, in dem jemand von bestimmten persönlichen oder gesellschaftlichen, als Zwang oder Last empfundenen Bindungen oder Verpflichtungen frei ist und sich in seinen Entscheidungen o. Ä. nicht [mehr] eingeschränkt fühlt; Unabhängigkeit, Ungebundenheit (стан, у якому хтось вільний від певних особистих чи соціальних зв'язків або зобов'язань, що сприймаються як обмеження чи тягар, і більше не відчуває себе обмеженим у своїх рішеннях тощо);

- Möglichkeit, sich frei und ungehindert zu bewegen; das Nichtgefangensein (можливість вільно і безперешкодно пересуватися; не бути ув'язненим);

- Recht, etwas zu tun; bestimmtes [Vor]recht, das jemandem zusteht oder das er bzw. sie sich nimmt (прерогативне право робити щось). [58]

У той самий час «*Wille*» Універсальний словник німецької мови *Duden* тлумачить нам як: «jemandes Handlungen, Verhaltensweise leitendes Streben, Wollen, besonders als Fähigkeit des Menschen, sich bewusst für oder gegen etwas zu entscheiden; durch bewusste geistige Entscheidung gewonnener Entschluss zu etwas; bestimmte feste Absicht» (чиїсь дії, поведінка, якими керуються

прагнення, воля, особливо як здатність людини свідомо приймати рішення за або проти чогось; рішення зробити щось, отримане шляхом свідомого розумового рішення; певний твердий намір). [59]

Таким чином, знову-таки можемо зробити висновок про універсальність “волі” для різних культур і розглядати описуваний у роботі концепт як поняття збірне, що здатне поєднувати у собі, крім самої “відсутність обмежень” також такі складові як внутрішня сила людини, свідоме прагнення, намір і здатність до контролю над власними діями. У цьому контексті концепт «воля» виявляє багатовимірну природу, оскільки охоплює як внутрішній потенціал до самоконтролю, так і зовнішню свободу від обмежень. Це поняття резонує як на особистісному рівні, де підкреслюється усвідомлений вибір і наполегливість, так і на суспільному рівні, де йдеться про права та незалежність.

Етимологічний аналіз лексеми воля, у значенні свобода, лишається складним для однозначної інтерпретації, оскільки має багатошарову семантичну та історичну поняттєву глибину. Тим не менш, не можна не зазначити близькість до латинського volo (хочу, бажаю) та voluntas (бажання, воля). [25]

Також варто виділити етимологічний зв'язок поняття із давньогерманськими і давньоіндійськими мовами. Відповідний діяхронічний аналіз вказує на те, що лексема пов'язана із готським wiljan («хотіти»), старонімецьке wala («вибір»), сучасне німецьке Wille («воля») [65], індійським váraḥ, авестійським vāra- («бажання», «вибір») та санскритським varayati («самостійно обирати, запитувати, шукати»). [10] Крім того при аналізі відслідковується спорідненість із грецьким терміном ἐλδομαι («бажати»), що вказує на спільний індоєвропейський корінь uel- / ul-, який передає ідею прагнення або вибору. [20]

Тобто робимо висновок про те, що ще від початку використання слова, як в українській так і у німецькій, зважаючи на рівень розвитку мови, семантика слова воля, а, відповідно, і сам концепт побутували у досить

розлогій та обширній семантиці, лексема якої розширилась від семи “бажання” до реалізації за допомогою різноманітних частин мови і використовувалася у тому числі для позначення різноманітних суспільних та особистісних аспектів, що відображали глибоку ідею свободи. В українській та німецькій мовах семантичне поле лексеми воля пройшло складний процес розвитку, відображаючи зміни у світогляді та соціальних реаліях народів. В українській традиції це слово набуло багатозначності: від особистих прагнень і бажань до колективного уявлення про національну та соціальну свободу. Водночас німецька концепція волі (Freiheit) також охоплює широкий спектр значень, від індивідуальної незалежності до політичних і філософських ідеалів. [64]

Цей розвиток свідчить про те, що поняття волі було не просто лексичною одиницею, а культурним феноменом, який відображав фундаментальні цінності суспільств і знаходив різноманітні прояви у художньому, філософському та політичному дискурсах. Таким чином, концепт воля об'єднує індивідуальні й колективні уявлення про свободу, впливаючи на формування ідентичності та суспільних ідеалів як в українській, так і в німецькій літературних традиціях. [10]

Якщо ж акцентувати увагу на сприйнятті концепту у більш конкретний часовий проміжок, то доречним буде зазначити, що в українській літературі XIX століття концепт воля займає ключове місце в формуванні ідентичності та світогляду українського народу. Це поняття не лише становить важливу частину етнокультурного світогляду, а й виступає уособленням національних ідей свободи, боротьби та прагнення до самовизначення. Українські письменники XIX століття, зокрема Тарас Григорович Шевченко, суттєво вплинули на розвиток цієї концептуальної парадигми, втілюючи волю як силу, що протистоїть поневоленню, гнобленню та соціальній несправедливості.

Для українців воля сприймається не просто як абстрактна ідея чи особистісна свобода, а як основоположний життєвий імператив, що визначає

їхню ментальність та суспільні ідеали. Літературознавці зазначають, що концепт воля у XIX столітті міцно пов'язаний із ідеями національної самоідентифікації. У цей період тривав інтенсивний процес формування українського національного руху, в якому письменники відігравали визначальну роль, перетворюючи літературний дискурс на інструмент суспільно-політичної боротьби. Свобода, таким чином, постає як вища цінність, що змушує індивіда протистояти неволі й надихати до активних дій задля національного пробудження. Водночас література цього періоду, крім політичного підтексту, часто наділяє волю психологічним та екзистенційним виміром: це прагнення самовизначення, подолання життєвих перешкод та віднайдження гармонії з власною сутністю.

У творчості Шевченка, наприклад, концепт «воля» виступає символом національного визволення та відродження, контрастуючи з утисками кріпацтва й царського гноблення. У його поезії свобода інтерпретується не тільки через фізичну чи політичну незалежність, але й через духовну та моральну сутність, яка дозволяє людині зберігати гідність, національну свідомість і зв'язок із рідною землею. Такі твори, як «Кавказ», «Сон», «І мертвим, і живим...», насичені образами боротьби за свободу, що набуває епічного, майже сакрального значення.

На морфологічному рівні у творчості Т. Г. Шевченка концепт «воля» досить змістовно реалізується за допомогою самостійних частин мови (іменників, прикметників, дієслів). Так, наприклад в історико-героїчній поемі «Гайдамаки» воля концептуально виражена за допомогою 8 іменників, 18 прикметників, 11 дієслів. Той самий концепт у поемі «Кавказ» автор відображає за допомогою 8 іменників, 10 прикметників та 7 дієслів.

Така реалізація концептуалізації морально-етичного поняття є носієм та зберігачем як універсальї духовної культури, її колективного специфічного сприйняття народом, так і індивідуального, власне-авторського трактування і осмислення “волі”.

На прикладі семантичного аналізу лексем, можна побачити що основною диференційною ознакою функціонально-семантичного поля концепту «воля» є її здатність передавати різні рівні значення, від фізичної свободи до духовної та моральної незалежності. У творчості Тараса Григоровича Шевченка, зокрема в таких поемах, як «Гайдамаки» та «Кавказ», концепт «воля» виявляється багатограним і набуває додаткових смислових відтінків завдяки використанню різноманітних самостійних частин мови.

На морфологічному рівні іменники, як основні носії значення, окреслюють волю як явище історичне, соціальне та духовне, акцентуючи на масштабності й значущості цього поняття для народу. Наприклад, у поемі «Гайдамаки» іменник "воля" постає у якості символу боротьби за незалежність:

«Воля в нас одна!» [67]

«Unser Wille ist eins». [69]

Тут «воля» стає уособленням національної ідеї, заради якої герої поеми жертвують своїм життям. Вона набуває сакрального значення, виступаючи метою, яка виправдовує всі дії гайдамаків, підкреслюючи колективне уявлення про свободу.

У поемі «Кавказ» іменник «воля» має дещо інший контекст, оскільки уособлює силу духу українського народу:

«За волю братів, за честь і славу» [68]

«Für die Freiheit der Brüder, für Ehre und Ruhm». [69]

Тут «воля» асоціюється з непереможною стійкістю та моральним обов'язком перед майбутніми поколіннями. Шевченко підкреслює, що свобода є тим ідеалом, який надихає навіть у найскладніших обставинах.

Прикметники конкретизують і деталізують ці уявлення, додаючи образності та підсилюючи емоційне забарвлення, що розкриває багатство концепту у різних контекстах. Зокрема у «Гайдамаках» він описується через прикметники, які підсилюють значущість свободи:

«Кривава воля» [67]

«Blutige Freiheit». [69]

Цей епітет підкреслює, що боротьба за свободу завжди супроводжується стражданнями і кровопролиттям. Шевченко майстерно використовує прикметники, щоб зобразити жорстоку реальність і зробити концепт воля живим та відчутним.

У «Кавказі» автор уживає прикметники, що акцентують на непохитності та чистоті прагнень:

«Воля святая» [68].

«Heiliger Wille». [69]

Тут "святая" надає концепту воля морально-етичного значення, підкреслюючи його високий духовний статус. Таким чином, Шевченко піднімає ідею свободи до рівня абсолютної, божественної цінності, яка є непорушною.

Дієслова, зі свого боку, динамізують концепт, надаючи йому характеру дії, боротьби, звільнення або прагнення, тим самим відображаючи активний процес здобуття свободи, який проходить крізь людські вчинки та долі. Так наприклад у «Гайдамаках» дієслова показують активні дії повстанців:

«Найду або долю, або за Дніпром, Ляжу головою...». [67]

Ці слова підкреслюють рішучість та невідворотність дій героїв. Шевченко показує, що воля — це не лише бажання, а активний процес, який вимагає жертв і зусиль.

У «Кавказі» дієслова акцентують на безперервності боротьби:

«Не вмирає душа наша,

Не вмирає воля». [68]

Тут автор підкреслює незламність духу і безперервний характер прагнення до свободи, навіть перед обличчям жорстоких переслідувань. Шевченко висвітлює, що воля є постійним рушієм людських дій і ідеалів, що ніколи не втрачає своєї сили.

Шляхом загального аналізу творів Т. Г. Шевченка, зокрема його «Кобзаря», можна визначити функціонально-семантичне поле концепту воля.

Поєми «Сон» («У всякого своя доля...»), «Кавказ», «Гайдамаки», «І мертвим, і живим...», «Іван Підкова», «Великий льох» з допомогою використаних для презентації концепту частин мови дають підставу зробити висновок про приналежність до ядерної структури предикатів, які безпосереднім чином складають інваріантне значення поля та виражають базові категорії, пов'язані зі свободою, самостійністю та боротьбою за правду і справедливість. До таких предикатів відносяться дієслова, що позначають активну дію або стан, зокрема боротися, здобути, жертвувати, захищати, а також іменники, які фіксують сутність свободи та незалежності, наприклад воля, свобода, доля. Крім того, у творах Шевченка концепт воля часто поєднується з морально-етичними категоріями, що надають йому глибшого духовного виміру. У поемах, таких як «Гайдамаки» та «Кавказ», значення волі пов'язане з боротьбою проти гноблення та з прагненням до національного визволення, що знаходить відображення у дієсловах типу боротися та вмерти. У свою чергу, прикметники, такі як свята, непохитна, кривава, додають значення моральної та фізичної сили, що супроводжує процес боротьби за волю.

Оскільки будь-яке функціонально-семантичне поле має ближню та дальню периферію, то функціонально-семантичне поле концепту воля не є винятком. У творчості Т. Г. Шевченка воно являє собою багат шарову структуру, що відображає як соціально-політичні, так і морально-етичні аспекти цього поняття. Враховуючи різноманіття літературних творів Шевченка, зокрема доробок вміщений у його «Кобзарі», можна зробити висновок про складність і багатогранність концепту воля, який у різних контекстах набуває нових значень та нюансів. У цьому контексті важливо виокремити основні структурні елементи цього поля та їх функціонування на морфологічному рівні.

Зокрема, до ближньої периферії функціонально-семантичного поля концепту воля належать ті предикати, що безпосередньо виражають прагнення до свободи та боротьбу за незалежність. Зокрема, це дієслова, які виражають активну дію, що спрямована на здобуття свободи або її захист. У поемах Шевченка дієслова боротися, захищати, відстоювати, поборювати та інші репрезентують концепт воля як активну, організовану боротьбу за право на самовизначення. Наприклад, у поемі «Гайдамаки» автор пише:

*«За кров і пожари,
Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть.»* [68]

Тут поняття «воля» репрезентується через словосполучення кров'ю оддавати, що відображає не лише боротьбу за свободу, але й моральну цінність цієї боротьби, підкреслюючи, що кров проливається не заради особистої вигоди, а заради вищих ідеалів, до яких належить прагнення до свободи.

До ближньої периферії також належать іменники, що позначають не тільки фізичну, але й моральну складову волі, такі як свобода, воля, доля. Вони втілюють не лише соціальні, а й індивідуальні аспекти свободи, за допомогою яких виражаються суб'єктивні прагнення до самовизначення, прав на вибір і гідне життя. Наприклад, у поемі «Кавказ» Шевченко у рядках:

*«Встане правда! встане воля! /І тобі одному /Помоляться всі язика
/Вовіки і віки»* [68]

*«Die Wahrheit wird sich erheben! /Die Freiheit wird sich erheben! /Und zu
dir allein werden alle /Zungen für immer und ewig beten.»* [69]

Автор зображує волю як потужний, всепоглинаючий елемент, що має здатність змінювати порядок речей, зводячи до єдиної мети — свободи для всіх. Також до ближньої периферії входять лексеми, які прямо відображають свободу як фізичну, так і духовну. Наприклад, у рядках з поеми «І мертвим, і живим...» воля відображає незалежність та можливість самовизначення нації:

«В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля.» [68]

У цьому контекст переплітається з поняттям істини й сили, утворюючи концептуальний тріумвірат.

Предикати, які належать до ближньої периферії концепту воля, включають також прикметники, що характеризують волю як особливу моральну властивість. Серед них можна виділити прикметники типу вольний, несповитий, самостійний, які вказують на те, що воля має не лише фізичний, але й морально-психологічний аспект. У поемах Шевченка ці прикметники часто виступають як маркери гідності і моральної самостійності особистості, яка здатна діяти відповідно до власних переконань. Наприклад, у вірші «Світе ясний! Світе тихий!» Шевченко пише:

«Світе ясний! / Світе тихий! / Світе вольний, несповитий!» [68]

«Wie hell die Welt ist! / Wie friedlich die Welt ist! / Wie frei die Welt ist!».
[69]

Тут концепт воля репрезентується в тексті за допомогою прикметників ясний, вольний, несповитий і виступає як моральна основа для справедливості та відродження нації.

На дальній периферії функціонально-семантичного поля концепту воля у творчості Т. Г. Шевченка розташовуються іменники та прикметники, які набувають більш абстрактного та універсального значення, позначаючи вищі форми особистої або національної свободи. Ці лексеми використовуються для підкреслення загальних ідеалів свободи та національної гідності, які Шевченко відображає через образи простору, природи та символічні архетипи.

Іменники, що відносяться до дальньої периферії, включають такі слова, як слава і доля. Наприклад, в історичній poemі «Тарасова ніч» Шевченко підкреслює значення козацької слави, що нерозривно пов'язана з боротьбою за волю:

«Гине слава лицарська, / Немає де дітись; / Виростають нехрещені / Козацькі діти». [68]

Тут слава виступає як ідеалізований символ минулої свободи і героїчних діянь, що перегукуються з сучасними прагненнями народу.

Інший важливий іменник — доля, що часто вживається разом із волею, утворюючи глибокий семантичний зв'язок між особистим і колективним життям. Наприклад у поемі Катерина його репрезентовано так:

«Єсть на світі доля, /А хто її знає? /Єсть на світі воля, /А хто її має?»

«Es gibt Glück auf Erden, /Aber kennt es einer? /Freiheit könnte werden, /Doch es hat sie keiner.». [68]

У цьому контексті доля уособлює фатальне передбачення, яке поєднується з волею як з ідеалом, що завжди залишається недосяжним для багатьох.

Прикметники, такі як вільний і святий, створюють абстрактні образи свободи та вищих духовних цінностей. Наприклад, у поемі «Гайдамаки» слово вільний використовується для опису козацького духу:

«Козацькая воля гарцювала, /Як тая орлина в степу.». [68]

Слово вільний передає ідею свободи як природного права людини, вказуючи на духовний підйом, який пов'язаний із національною ідентичністю.

Підсумовуючи можемо зазначити, що концепт воля у творчості Т. Г. Шевченка функціонує як багатомірне поняття, яке охоплює не лише соціальні і політичні аспекти боротьби за незалежність, але й глибокі морально-етичні мотиви. Це поняття виражене через дієслова, іменники та прикметники, які є засобами презентації свободи, незалежності, моральної гідності та самовизначення.

На морфологічному рівні концепт воля представлений за допомогою іменників, прикметників та дієслів, що утворюють функціонально-семантичне поле з чітко окресленими ядерною структурою та периферійними зонами. Іменники є основою, через яку передається сутність волі як фундаментальної цінності, пов'язаної зі свободою, незалежністю, правом на самовизначення та звільнення від зовнішніх обмежень. Використання

прикметників надає цьому поняттю емоційної інтенсивності та морально-етичних характеристик, підкреслюючи його сакральний статус у народній свідомості. Дієслова акцентують на динаміці боротьби за волю, передаючи процесуальний аспект прагнень до свободи та зміни суспільних умов.

Функціонально-семантичне поле концепту воля має ядро, де концентруються лексеми, безпосередньо пов'язані зі свободою та незалежністю. До його складників належать іменники на кшталт воля, свобода, доля, які вказують на універсальне значення свободи у суспільному та особистісному житті. Ці слова функціонують як ключові поняття, що відображають глибинні національні прагнення і світоглядні установки.

Ближня периферія включає лексеми, що деталізують і уточнюють значення волі, акцентуючи на її значущості для українського народу. Прикметники на зразок кривава, свята, непохитна підкреслюють трагічну та героїчну складову концепту, вказуючи на ціну, яку доводиться платити за здобуття свободи. Ці прикметники формують оцінний і символічний аспект, виводячи поняття волі на рівень морально-етичних цінностей.

Дієслова у ближній периферії, такі як боротися, відстоювати, жертвувати, акцентують на активному і процесуальному вимірі волі. Вони передають дії, спрямовані на досягнення свободи, що є визначальною характеристикою українського народу, зображеного у Шевченкових творах. Дієслова вказують на те, що воля у Шевченка не є статичним станом, а постійною боротьбою, внутрішньою і зовнішньою, що вимагає вольових зусиль та моральної рішучості.

Дальня периферія функціонально-семантичного поля включає лексеми, що асоціюються з волею на більш абстрактному та символічному рівні. Це поняття на кшталт слава, доля, героїзм, які вказують на духовні та історичні цінності, що формують уявлення про свободу як щось вічне і невід'ємне від національної ідентичності. Прикметники, що входять до цієї периферії, позначають високі моральні та етичні якості, наприклад вільний або святий, що підносять ідею волі до рівня божественної цінності.

Узагальнюючи, морфологічна реалізація концепту воля у творчості Шевченка показує його багатовимірність і семантичну глибину. Це поняття охоплює як особистісний, так і колективний досвід, поєднуючи фізичну свободу із моральною незалежністю. Воля стає універсальною цінністю, яка визначає ідентичність українського народу та спрямовує його прагнення до соціальної і політичної свободи. Шевченко підкреслює, що справжня воля неможлива без свідомих зусиль і моральної стійкості, а також вимагає готовності до самопожертви.

Отже, морфологічний рівень презентації концепту воля у Шевченка дозволяє глибоко усвідомити його значущість і символічний зміст, що резонує в історичній і культурній пам'яті українського народу, підкреслюючи його безперервну боротьбу за гідність, незалежність і право на самовизначення.

2.2. Лексичний рівень презентації концепту «воля»

Концепт «воля» у творчості Тараса Шевченка є ключовим елементом, що відображає специфіку української культури та світогляду. Зважаючи на те, що концепти, як культурні осередки, зберігають і передають глибокі змісти через мову, а також сприяють формуванню колективної свідомості, Т. Г. Шевченко у своїй творчості використовує лексичні засоби для презентації концепту «воля» як основу його поетичної системи та символ боротьби за свободу як національну, так і особисту. Загалом лексичний рівень відображення концепту «воля» в творчості Тараса Шевченка становить собою складну систему семантичних та стилістичних засобів, що розкривають глибокий зміст цього поняття як культурної домінанти в українському літературному дискурсі. Т. Г. Шевченко, як виразник національного духу, використовує лексичні елементи, щоб підкреслити значення волі не тільки як політичного і соціального ідеалу, але й як екзистенційної категорії, невіддільної від людської сутності.

Лексичний рівень об'єктивації концепту «воля» представлений широким набором лексичних одиниць, що включають основні лексеми,

синоніми та похідні слова, які формують номінативне поле цього концепту. Лексичні репрезентанти, що використовуються Шевченком, включають слова «воля», «свобода», «неволя», «кайдани», «ярмо», а також епітети та метафори, які вказують на емоційну насиченість поняття. У його творах ці лексеми часто використовуються у контрастних структурах, підкреслюючи боротьбу між свободою та рабством, що було характерним для суспільства того часу.

Номінативне поле концепту «воля» у Шевченка характеризується різноманітністю елементів: від прямих назв до симілярів і контекстуальних синонімів, що допомагають деталізувати й розширювати семантичний простір концепту. Прямі номінації, такі як «воля» та «неволя», забезпечують первинне розуміння, тоді як похідні лексеми створюють додаткові значення й емоційні відтінки. Ці лексеми є центральними елементами поетичного лексикону Шевченка і функціонують для створення виразного контрасту між свободою та підневільним станом.

Номінативне поле концепту «воля» у Шевченка формується на основі кількох шарів лексичних одиниць, які можна поділити на три категорії:

а. прямі номінації: лексеми «воля» і «неволя» є базовими маркерами поля. Ці слова формують ядро концепту і є найбільш значущими для вираження теми свободи. Вони слугують ключовими семантичними одиницями, що передають основний зміст поетичних творів;

б. семантичні похідні: слова, які розширюють понятійне поле, зокрема «доля», «душа», «серце», а також образні вислови типу «затопчу неволю босими ногами». Ці лексеми і вирази виконують роль наповнювачів поля, додаючи йому емоційних та когнітивних відтінків;

в. конотації та епітети: слова, які створюють додаткові асоціативні зв'язки. Наприклад, «широкий», «гордий», «минулий» у контексті «волі» часто використовуються для створення образів, що розкривають глибину значення свободи і прагнення до неї.

Наприклад, у творі «Катерина» трагічність долі героїні акцентується через слова «неволя» та «доля», які вказують на безвихідь і втрату свободи:

«Тому доля запродала од краю до краю, а другому оставила те, де заховують» [68]

«So hat das Schicksal dem einen das Ende gegeben und dem anderen den Ort überlassen, an dem er verborgen sein wird». [69]

Крім того, в поезії «Перебендя» Шевченко використовує метафоричні зображення, щоб відобразити зв'язок між свободою та внутрішнім світом людини:

«То серце по волі з богом розмовля» [68]

«Das Herz spricht zu Gott wie es will». [69]

Такий підхід створює символічний простір, де воля сприймається як стан душі, необхідний для повноцінного життя.

Образні вислови та контрастні словосполучення, як-от «затопчу неволю босими ногами» [68], створюють емоційно насичений образ боротьби та рішучості. Ці приклади демонструють, як Шевченко використовує різноманітні лексичні засоби для глибокого розкриття концепту «воля» у своїй творчості.

Номінативне поле концепту «воля» у Шевченка представлено багатством лексичних одиниць, що відображають як прагнення до свободи, так і реалії підневільного існування. У своїй творчості Шевченко використовує прямі номінації, такі як «воля» і «неволя», для створення контрастних образів, що підкреслюють боротьбу між свободою та пригніченням. Наприклад, у творі «Катерина» Шевченко пише:

«Єсть на світі доля, /А хто її знає? /Єсть на світі воля, /А хто її має?». [68]

«Es gibt Glück auf Erden, /Aber kennt es einer? / Freiheit könnte werden, / Doch es hat sie keiner.». [70]

Ці рядки акцентують увагу на безнадії та втраті свободи, яку зазнає героїня, передаючи трагізм її становища.

Інший приклад з твору «Немає гірше, як в неволі...» демонструє, як поет поєднує поняття «воля» і «доля» в контексті болісного усвідомлення підневільності:

«Немає гірше, як в неволі про волю згадувать.

А я про тебе, воленько моя, оце нагадую» [68].

Тут слово «воля» контрастує зі словом «неволя», що підсилює емоційний ефект і відображає важливість свободи для особистості поета.

Т. Г. Шевченко часто послуговується засобами художньої виразності для презентації концепта «воля», підкреслюючи таким чином його центральне місце у національній ідентичності та відображаючи емоційну складову боротьби за свободу.

Символічні образи також зустрічаються в поезії «Як та воля, що минулась, Дніпр широкий – море», де Шевченко використовує метафоричні елементи, щоб підкреслити втрачену свободу і величну спадщину козацької волі. [68]

Варто також зазначити, що метафори у творчості Тараса Шевченка слугують не тільки художнім засобом, а й способом передачі філософських і соціальних ідей, що наповнюють його поезію глибоким змістом. Вони допомагають конкретизувати абстрактні поняття, зокрема волю, і відобразити її як елемент національної самосвідомості та духовного буття.

Метафора «Дніпр широкий – море» несе в собі багатозначне символічне значення, яке відображає велич і простір свободи. [68] Дніпро, як головна річка України, стає уособленням могутності, життєвої сили та незламності народу. У цьому контексті образ річки переростає в метафоричне море, що символізує нескінченність і силу, яка не знає меж. Ця метафора підкреслює, що свобода є природним станом, який, хоч і може бути тимчасово обмеженим, завжди відновлюється та знаходить своє продовження. Через цей образ Шевченко передає ідею, що воля є частиною національного духу, закладеного в самій природі України та її народу. Метафора підсилює

уявлення про те, що свобода є водночас спільною і особистою цінністю, невід'ємною від національного життя.

Іншою потужною метафорою є *«серце по волі гуляє»*. [68] Це метафоричне зображення відображає глибинний зв'язок між волею та духовним станом людини. Серце, як символ емоційного й душевного центру, у поєднанні з волею підкреслює, що свобода є не просто соціальним чи політичним ідеалом, а фундаментальною потребою, закладеною в природі людини. Метафора передає уявлення, що воля є джерелом натхнення, радості та внутрішньої гармонії, а її відсутність – це духовне рабство, що підточує особистість і позбавляє її життєвої сили.

У поезії Т. Г. Шевченка зустрічаються й інші метафоричні образи, що репрезентують волю, зокрема природа, яка уособлює нескореність і прагнення до свободи. Наприклад, образи степів, неба і вітру втілюють волю як невід'ємну частину світу, що постійно прагне до розширення і руху. У рядках, де описується природа, що *«розкинула свої крила»*, відчувається метафоричний заклик до безмежності і звільнення від усіх форм обмежень.

Шевченківські метафори мають не лише естетичну функцію, а й слугують засобом ідеологічного впливу. Застосування образу «Дніпра» як символу волі підкреслює зв'язок між географією та національною ідентичністю. Дніпро в цьому контексті стає не просто річкою, а символом національної свободи, відображенням колективної пам'яті та прагнень. образи, що символізують безмежність, допомагають поетові передати відчуття того, що воля має безкінечну природу і належить до категорії універсальних цінностей.

Образ серця, що *«гуляє по волі»*, має особливе значення, адже підкреслює, що свобода є елементом, який формує людську сутність і наповнює її змістом. Це не просто метафора емоційного звільнення, а вираз духовної гармонії та людської досконалості. Коли Шевченко змальовує душевний стан через метафору серця, він робить акцент на тому, що втрата

волі – це не лише політичне поневолення, а й духовне обмеження, що стає перешкодою для повного розвитку особистості.

Т. Г. Шевченко також часто застосовує метафоричні образи, щоб підсилити значення концепту. Наприклад, у поезії «Заповіт» він використовує символічне зображення, де воля є фінальною метою боротьби:

*«Як умру, то поховайте / Мене на могилі / Серед степу широкого, / На
Україні милій, / Щоб лани широкополі, / І Дніпро, і кручі / Було видно, було
чути, / Як реве ревучий. / Як понесе з України / У синєє море / Кров ворожу...
тоді я / І лани, і гори – / Все покину і полину / До самого Бога / Молитися... а до
того / Я не знаю Бога. / Поховайте та вставайте, / Кайдани порвіте / І
вразжою злою кров'ю / Волю окропите.»* [68]

*«Wenn ich sterbe, sollt zum Grab ihr / Den Kurhan mir bereiten / In der
lieben Ukraine, / Auf der Steppe, der breiten, / Wo man weite Felder sieht, / Den
Dnipro und seine Hänge, / Wo man hören kann sein Tosen, / Seine wilden Sänge.
/ Wenn aus uns'rer Ukraine / Zum Meer dann, zum blauen, / Treibt der Feinde Blut,
verlass ich / Die Berge und Auen, / Alles lass ich dann und fliege / Empor selbst zum
Herrgott, / Und ich bete... Doch bis dahin / Kenn ich keinen Herrtgott! / So begrabt
mich und erhebt euch! / Die Ketten zerfetzt! / Mit dem Blut der bösen Feinde / Die
Freiheit benetzt!.»* [70]

Цей уривок є класичним прикладом поєднання образів «волі» з метафорою «окроплення волі кров'ю», що підкреслює крайню ціну, яку народ готовий заплатити за свободу. Метафора «порвати кайдани» є символом визволення і боротьби проти гніту.

Загалом метафори у Шевченкових творах завжди поєднують у собі емоційний і раціональний рівні, що дозволяє читачеві відчутти багатогранність концепту «воля». Вони часто підкріплюються іншими засобами художньої виразності, такими як епітети і порівняння, що надають текстам додаткового емоційного забарвлення і створюють асоціативний ряд, пов'язаний з ідеєю свободи. Наприклад, використання природи як метафори свободи і нескореності дозволяє автору створити образи, що є близькими і

зрозумілими для кожного читача, адже природа є втіленням гармонії і свободи.

Таким чином, метафорика у творчості Шевченка є багатозначною і символічною. Вона не тільки формує поетичний текст, але й глибоко впливає на читача, сприяючи розумінню концепту волі як духовної і національної цінності. Метафори передають ідею, що свобода є невід'ємною складовою людської сутності, а її відсутність рівнозначна духовному рабству та відчуженню від істинного буття.

Іншим важливим засобом художньої виразності у Шевченківській творчості, в контексті презентації вже зазначеного вище концепту, є контрасти і антитези. Вони дозволяють глибше розкрити ідею боротьби за волю та драматизм підневільного існування. Ці засоби відображають глибоке усвідомлення поетом реальності, в якій воля протистоїть неволі, свобода протиставляється гніту, а боротьба – покорі.

У рядках *«Немає гірше, як в неволі про волю згадувать»* однойменної поеми. [68] Шевченко використовує антитезу, щоб показати, наскільки нестерпним є стан підневільності, коли усвідомлення втраченої або недосяжної волі стає джерелом болю і розпачу. Цей контраст між бажаним і реальним відображає не тільки соціальний контекст, а й глибокий внутрішній конфлікт людини. Згадка про волю в умовах неволі стає свідченням духовного страждання, що руйнує особистість зсередини. Це підкреслює ідею, що свобода є не тільки зовнішнім атрибутом, а й складовою духовного світу, відсутність якої спричиняє деградацію.

Поема *«Кавказ»* є одним із найяскравіших прикладів використання антитези для підсилення ідеї боротьби за свободу. У рядках *«Борітеся – поборете!»* відображена діалектична сутність боротьби, що підкреслює необхідність активного опору для досягнення волі. Цей заклик до дії акцентує увагу на тому, що свобода не є даром чи привілеєм, а результатом зусиль і жертвності. Шевченко протиставляє силу гніту, що символізує зовнішню ворожу силу, та силу народної боротьби, що є джерелом волі і

перемоги. Таким чином, поет відображає ідею, що звільнення можливе лише через колективний опір і самовідданість. [68]

Контраст між волею і неволею у Шевченка слугує також для показу екзистенційного виміру свободи. У багатьох творах, де протиставляється воля як ідеал і реальність гніту, Шевченко розкриває парадоксальність людського буття: людина прагне до волі навіть тоді, коли перебуває у найжорстокіших умовах. Це протиставлення показує силу людського духу, що не зникає навіть у найгірших обставинах. Наприклад, у поемі «Сон» поет описує страждання і приниження народу, але через контрастні образи вказує на приховану силу, яка зрештою може перетворити гніт на свободу.

Варто також зазначити, що антитези у поезії Шевченка виконують не лише описову, але й емоційно-впливову функцію. Вони створюють відчуття драматизму, підсилюють конфліктність сюжету і роблять читача співучасником переживань. Наприклад, у поемі «І мертвим, і живим, і ненародженим...» Шевченко звертається до контрасту між ідеалами свободи і реальною політичною ситуацією, що підсилює моральний заклик до усвідомлення і боротьби за краще майбутнє.

Антитези часто набувають символічного значення, відображаючи не тільки реальні соціально-політичні обставини, але й моральні та філософські аспекти. У Шевченка воля є символом світла, справедливості, гідності, тоді як неволя – це символ темряви, приниження та втрати особистості. Наприклад, у поемі «Гайдамаки» цей контраст підкреслює боротьбу за свободу та незалежність, змальовуючи народ як колективного героя, що прагне досягти волі через жертви та страждання.

Контрасти і антитези в поезії Шевченка не лише підсилюють драматизм його творів, але й надають їм глибокого смислового виміру. Вони допомагають передати складність боротьби за свободу, де воля стає символом національної і особистої цінності, а її досягнення можливе тільки через напружену і нерівну боротьбу. Шевченко висвітлює ідею, що свобода –

це не тільки політичний ідеал, але й духовний стан, без якого людина не може бути повністю реалізованою.

Багата творчість Тараса Шевченка і на епітети, що є важливим засобом для підсилення емоційного забарвлення, деталізації образів та акцентування на значущих концептах, зокрема на концепті «воля». Їхнє використання сприяє створенню яскравих, багатшарових образів, які відображають історичну, культурну та емоційну складову українського національного духу.

У поемі «Гайдамаки» епітет «*козацькая воля*» несе у собі потужний історичний і культурний підтекст, що підкреслює спадковість і незламність прагнення до свободи серед українців. [68] Цей епітет асоціюється із героїчною боротьбою козацтва, яка є символом національної стійкості та гідності. Він нагадує про те, що воля була не лише ідеалом, але й реальним мотиватором для поколінь, які боролися за свою незалежність і самовизначення. Через епітет «*козацькая воля*» Шевченко наголошує на тому, що свобода є глибоко вкоріненою в традиціях українського народу цінністю, яка передається з покоління в покоління.

Цей епітет викликає в читача образи звитяги і відваги, натякаючи на те, що боротьба за волю — це не тимчасовий стан, а постійна характеристика народу. Поет використовує такі епітети, щоб створити уявлення про волю як про щось невіддільне від української історії, що додає текстам емоційного і культурного контексту.

Інші епітети, що з'являються у творах Шевченка, такі як «*в кайданах виростали*», підсилюють відчуття трагізму і постійного стану підневільності. [68] Цей вираз підкреслює гнітюче становище народу, який виростав і формувався в умовах безправ'я і пригнічення. Використання таких епітетів дозволяє передати глибоку емоційну складову, показати читачеві реалії, в яких розвивалася українська нація, і сформувати у нього відчуття співчуття і розуміння.

Епітети на кшталт «*в кайданах виростали*» створюють образи поколінь, які змушені були зростати під тиском гніту, що робить поняття волі

ще більш значущим. [68] Вони не тільки деталізують історичні умови, але й надають текстам емоційної глибини, адже читач може відчувати втрату свободи і тяжкість становища, у якому опинився народ. Через такі епітети Шевченко акцентує увагу на тому, що боротьба за свободу є необхідною умовою для виживання та розвитку народу.

Епітети у творчості Шевченка допомагають створити унікальну емоційну атмосферу, яка підсилює сприйняття основних тем його поезії. Вони акцентують на болю, стражданнях і надії на краще майбутнє. Важливою рисою епітетів є їх здатність не лише деталізувати описувані події чи явища, але й передавати певний морально-етичний заряд. Використовуючи такі слова, як «незламний», «безкрайній» чи «заповітний», поет додає текстам глибокого філософського значення, що дозволяє читачам глибше зрозуміти сутність концепту волі та його значення для українського народу. [68]

Повтори у поезії Тараса Шевченка є дієвим художнім засобом, який не лише надає тексту ритмічності, але й підсилює значущість основних ідей, підкреслюючи емоційну напругу та драматизм. Вони допомагають створити відчуття нагальності й актуальності висловлених думок, підсилюючи вплив на читача та закликаючи його до роздумів або дій.

У поемі «І мертвим, і живим, і ненародженим...» повтор дієслова «*братайтесь*» має особливе значення, оскільки підкреслює заклик до об'єднання і спільної боротьби за свободу. [68] Повторення цієї фрази надає тексту риторичної сили, підкреслюючи ідею того, що справжня свобода може бути досягнута тільки через спільні зусилля та єдність. Ця фраза звучить як гасло, що повторюється, щоб закарбуватися у свідомості читача, стимулюючи не лише емоційне сприйняття, а й роздуми про необхідність дій.

Ритмічність, яку створює повтор, сприяє посиленню емоційного впливу, створює відчуття наростаючої напруги та активності. Це дає змогу не лише підсилити основну думку, але й зробити текст живим і динамічним. У

такому вигляді повтор стає не просто технічним прийомом, а невід'ємною частиною композиції твору, що служить для підсилення ключового меседжу.

Повторювані конструкції у Шевченковій поезії часто виконують роль своєрідного каталізатора, що активізує внутрішню енергію твору та закликає читача до дії. У поемі «Кавказ» Шевченко використовує повтори, щоб підкреслити силу та непохитність народного духу. [68] Це створює відчуття наростання енергії, яке перетворює статичне читання в динамічне сприйняття тексту, що спонукає до емоційної та інтелектуальної взаємодії з текстом.

Наприклад, повторення звертання або заклику служить для того, щоб сконцентрувати увагу читача на важливості єднання та боротьби за волю. Повтори не тільки додають тексту ритмічності, а й посилюють його експресивність, надаючи певній ідеї більшої ваги. Завдяки такому прийому поет підкреслює, що боротьба за волю є не індивідуальною справою, а спільним завданням народу, що вимагає рішучості та колективного зусилля.

Повтори у Шевченка часто виступають як елемент національної риторики, яка слугує для консолідації народу навколо ідеї свободи. У його поезії повторювані фрази нагадують заклики, які звучать з уст вождів чи героїв, що звертаються до свого народу. Це підсилює переконливість і значущість таких творів, перетворюючи їх у своєрідні маніфести боротьби за незалежність.

Фрази на кшталт «*Розкуйтеся, братайтеся!*» нагадують про необхідність братерства і єдності перед лицем спільного ворога. [68] У цьому контексті повтори підсилюють не лише емоційний ефект, але й надають текстам додаткового соціально-політичного змісту, закликаючи до усвідомлення спільної мети та відповідальності за долю нації.

Отже, повтори в поезії Шевченка не є випадковими чи декоративними. Вони виконують функцію підсилення основних ідей, акцентують увагу на ключових аспектах і створюють ритмічну структуру, що забезпечує емоційний вплив на читача. Завдяки повторюваним конструкціям поет досягає ефекту риторичної переконливості, що стимулює до роздумів і

закликає до активної позиції в житті. Повтори перетворюють поетичний текст на живий маніфест, що резонує з національною свідомістю та прагненням до свободи і справедливості.

Також у творах Шевченка присутні індивідуально-авторські номінації, які розширюють традиційне лексико-семантичне поле концепту «воля». Такі одиниці часто містять образи-символи, що відображають специфіку українського національного досвіду.

Наприклад, образи природи—«*широкий степ*», «*бездонне небо*»—символізують ідею безмежної свободи та є алюзією на невід’ємне право людини на волю. [68] Степи, небо, гори, річки створюють простір, де немає жодних обмежень, що підкреслює ідею безмежної свободи. У поемі «Гайдамаки» опис степу, де «*гарцювала Козацькая воля*», відображає дух незалежності, який існує поза межами фізичного простору і живе в свідомості народу. [68] Степ, як символ, втілює простір, де свобода органічно вплетена в саме існування людини, показуючи, що воля – це природне право, яке ніхто не має права відбирати.

Цей образ підсилює розуміння того, що воля – не просто політичний ідеал, а фундаментальна складова гармонійного життя, яке передбачає рівновагу між людиною та природою. Природні символи стають своєрідною метафорою внутрішнього стану людини, що прагне свободи. Вони створюють у читача відчуття близькості до світу, в якому панує свобода як основа буття.

Природні образи у Шевченка також символізують гармонію між людиною і світом, де воля є втіленням цієї гармонії. Зображення неба чи річок створює асоціацію з нескінченністю та відсутністю меж, що підкреслює ідею свободи як елементу, інтегрованого у світовий порядок. Таким чином, поет демонструє, що прагнення до свободи є природним станом людини, а будь-яке її обмеження порушує цей баланс і викликає страждання.

Це відображається в поемі «Сон», де природні елементи слугують своєрідним фоном для розкриття концепту волі. Опис «*Дніпра широкого*» чи

безкрайніх степів вказує на те, що свобода є частиною національного ідеалу, який глибоко вкорінений у свідомості українського народу. [68] Пейзажі, змальовані поетом, перетворюються на символи надії та віри в можливість визволення.

На противагу образам природи, що уособлюють свободу, символи неволі у Шевченка зображені через такі елементи, як «кайдани» та «ярмо». Ці символи служать маркерами стану пригнічення і соціальної несправедливості. У вірші «Заповіт» рядок «*Кайдани порвіте*» є закликом до звільнення від усіх форм поневолення – як фізичного, так і духовного. [68] Цей образ несе в собі не тільки політичний зміст, але й глибоку емоційну напругу, яка виражає прагнення до звільнення від утисків.

Кайдани в поезії Шевченка є багатозначним символом. Вони втілюють не тільки фізичне обмеження свободи, але й внутрішнє поневолення, яке накладає ярмо на душу людини. Цей символ зображає боротьбу як внутрішній процес звільнення від страху, апатії, духовного рабства. Образ кайданів підсилює драматизм і допомагає показати, що боротьба за свободу – це не лише зовнішня, політична боротьба, а й внутрішня, особиста справа кожного.

Образи-символи у Шевченка не лише підкреслюють боротьбу між свободою та неволею, але й виконують функцію нагадування про минуле і закликає до майбутньої боротьби. Вони спрямовані на формування в читачів усвідомлення, що свобода є не тільки зовнішнім станом, але й невід'ємною частиною внутрішнього світу людини, яка з'єднує її з природою та іншими людьми.

Таким чином, природа у творчості Шевченка стає не лише художнім елементом, а й потужним символом, що відображає сутність волі. Її протиставлення кайданам та ярму створює яскравий контраст, який підкреслює боротьбу між природним правом на свободу і зовнішніми обмеженнями. У такий спосіб поет закликає до усвідомлення того, що

боротьба за свободу є безперервним процесом, який вимагає зусиль не тільки на зовнішньому, але й на внутрішньому рівні.

Загалом лексика, що репрезентує концепт «воля», не обмежується самими центральними іменниками на позначення поняття волі. Шевченко активно використовує епітети («світлий», «безмежний»), метафори та символи для створення глибоких емоційних образів. [68] Емоційна насиченість його поетичних рядків підсилює сприйняття волі як архетипу національної ідентичності. Така лексика формує складну асоціативну мережу, де «воля» сприймається не лише як ідеал, а й як необхідна умова існування.

Автор застосовує різні способи опредмечення концепту: позначення, вираження та опис. Позначенням є використання прямих найменувань типу «воля», «свобода», що чітко фіксують ідею в свідомості читача. Вираження включає сукупність стилістичних прийомів і образів, що конкретизують та деталізують значення волі. Опис концепту часто включає поетичні картини страждання та боротьби, які супроводжуються глибокими ліричними зверненнями та художніми деталями, що створюють відчуття емоційного зв'язку між читачем і концептом. Лексичний рівень презентації концепту «воля» у творчості Тараса Шевченка є яскравим прикладом його багатогранної мовної творчості, яка об'єднує культурні, історичні та особисті переживання. Відкриття багатшарової структури цього концепту дозволяє зрозуміти його центральне місце в українському поетичному і національному світогляді.

Отже, проаналізувавши лексичний рівень презентації концепту «воля» у творчості Тараса Шевченка можемо зробити висновок, що його поезія слугує не лише літературним вираженням ідеї свободи, а й відображає глибоку культурну і соціальну сутність цього концепту. Використовуючи багатогранні лексичні засоби — від прямих номінацій до складних символів, епітетів та метафор, Шевченко створює багатшаровий поетичний простір, де воля набуває сенсу архетипу національної ідентичності.

Лексеми, такі як «воля» та «неволя», формують ядро цього концепту, підкреслюючи основні аспекти боротьби за свободу. Епітети й метафори додають глибини та емоційного забарвлення, створюючи в уяві читача живі та драматичні образи. Повтори посилюють риторичний вплив, закликаючи до активного спротиву й єднання. Контрасти та антитези підкреслюють конфлікт між волею та підневільним станом, зображуючи духовну й соціальну боротьбу.

Природні символи, такі як степ, небо, річки, виступають метафорами свободи, яка є не лише політичним ідеалом, але й природною потребою людини, що відображає гармонію між внутрішнім світом і зовнішнім середовищем. Символи неволі, такі як: «кайдани» та «ярмо», слугують потужними маркерами пригнічення, підкреслюючи драматизм втрати свободи.

У своїй творчості Шевченко репрезентує концепт «воля» як невід'ємну частину національної самосвідомості та особистої духовності, що знаходить вираження у різних лексичних формах. Він досягає цього через інтеграцію емоційно насиченої мови та глибоких культурних алюзій, які створюють відчуття спільності, боротьби й надії. У результаті поетична репрезентація концепту «воля» стає не лише літературним надбанням, а й важливою складовою національної ідентичності, спрямованою на збереження історичної пам'яті та формування колективної свідомості.

2.3 Синтаксичний рівень презентації концепту «воля»

Концепти, як мисленнєві одиниці, що формуються на рівні свідомості, є складними та неосязними, а їх об'єктивація у мовному просторі здійснюється через синтаксичні кореляти. Мовні одиниці — від простих речень до складних конструкцій — слугують засобом презентації концептів, формуючи синтаксичний рівень їх вираження. Відповідно, синтаксичний рівень презентації концепту «воля» охоплює вираження та об'єктивацію цього концепту за допомогою речень, словосполучень та інших синтаксичних структур.

Специфіка синтаксичних одиниць у передачі змісту полягає у можливості відображати цілісну ситуацію, що формує загальну картину дійсності через абстракцію та переробку думок. Це означає, що реальні події не передаються безпосередньо, а інтерпретуються через свідомість індивіда, який надає їм додаткового значення. Таким чином, один і той самий концепт, у нашому випадку «воля», може мати різні синтаксичні форми вираження, що залежить від типу речення, його структури та мети висловлювання.

Варто зазначити, що, досліджуваний концепт у поезії Т. Г. Шевченка може бути представленим у різних синтаксичних формах, включаючи розповідні, питальні та спонукальні речення. Кожна з цих форм вносить свої особливості у сприйняття концепту та його емоційний вплив на читача.

З іншого боку, слід пам'ятати про те, що кожен індивід формує власну систему оцінок на основі особистого досвіду та запозичених від інших уявлень. У літературі, зокрема в поезії Шевченка, це проявляється у синтаксичній організації тексту, що сприяє глибшому розкриттю концепту. Використання простих і складних речень, багаторазових повторів та емоційно забарвлених висловів допомагає авторові передати важливі ідеї та моральні аспекти, пов'язані з концептом «воля».

Таким чином, синтаксична структура виступає засобом розкриття концептуальної глибини та багатогранності, дозволяючи Шевченку виразити ідею свободи через різноманітні форми мовлення та стилістичні прийоми. Зокрема, під час синтаксичного аналізу творів, було виявлено, що поет використовує окличні речення та повтори як ключові засоби для підсилення емоційного впливу і передачі рішучості в закликах до боротьби за свободу. Окличні речення створюють підвищений тон і надають тексту динаміки, що сприяє глибшому усвідомленню значення волі у контексті національної боротьби. У якості прикладу ефективного використання окличних речень можна навести поему «Кавказ», де Шевченко закликає:

«Борітеся — поборете! Вам Бог помагає!». [68]

Ця фраза виражає впевненість у правоті боротьби за свободу, відображаючи, що воля є невід'ємною складовою духовного й морального життя народу. Оклична структура передає енергію та емоційне напруження, яке резонує у свідомості читача, спонукаючи його до роздумів і співпереживання.

Повтори, часто застосовувані Шевченком, підсилюють ритмічність та емоційне навантаження тексту, роблячи акцент на ключових поняттях. У цьому ж творі знаходимо слова:

«Не вмирає душа наша, не вмирає воля». [68]

Повторення слів *«не вмирає»* підкреслює непохитність духу та ідею невмирущості вольових якостей української нації. Це створює ритмічну структуру, яка посилює емоційний акцент і підкреслює стійкість українського народу.

З концептологічної точки зору, використання окличних речень та повторів у творах Шевченка відображає не лише прагнення автора передати емоційну інтенсивність, але й підкреслити важливість концепту «воля» як центрального елемента національної свідомості. Через окличні структури та повтори поет створює своєрідну ритмічну маніфестацію свободи, яка не тільки передає зміст, а й пробуджує в читачеві відповідні почуття та рефлексії. Застосування окличних речень та повторів у творах Тараса Шевченка є свідомим стилістичним прийомом, що допомагає авторові створювати насичений емоційний фон і передавати силу та важливість концепту «воля».

Іншим засобом, що репрезентує досліджуваний концепт на синтаксичному рівні є риторичні запитання. Вони посідають у поезії автора особливе місце, сприяючи створенню ефекту залученості читача та поглибленню емоційного сприйняття. Використання цього прийому дозволяє поетові підкреслити трагічність ситуацій і стимулювати роздуми про соціальні та моральні проблеми, які мають тісний зв'язок з концептом «воля».

У поемі «Розрита могила» Шевченко звертається до України, використовуючи риторичне питання, щоб висловити біль і обурення щодо історичних негараздів:

*«За що тебе сплюндровано,
за що, мамо, гинеш?»*. [68]

Це питання не потребує відповіді, але слугує для посилення емоційного впливу, підкреслюючи несправедливість і страждання. Таке стилістичне рішення робить акцент на моральній та духовній природі концепту «воля», яка протистоїть гнобленню та неволі.

З концептологічної точки зору, риторичні запитання у Шевченка служать способом вербальної об'єктивації концепту «воля». Вони не тільки окреслюють трагічний досвід, але й переносять цей досвід у контекст суспільної свідомості, роблячи його частиною національного світобачення. Питання про те, «за що» Україна терпить страждання, символізує пошук справедливості і прагнення до відновлення свободи, що є суттю концепту. Також у текстах наявні такі риторичні питання, як:

«Чи довго буде ще мені в оцій незамкнутій тюрмі?». [68]

Вони слугують інструментом, що допомагає передати внутрішній конфлікт і боротьбу ліричного героя, підкреслюючи його прагнення до звільнення та набуття волі. Через такі запитання читач розуміє, що воля — це не лише соціальне, але й індивідуальне прагнення, важливе для особистого розвитку. Таким чином, риторичні запитання в поезії Шевченка є ефективним синтаксичним прийомом для об'єктивації концепту «воля». Вони сприяють вираженню глибоких почуттів і надають текстам багатогранності, перетворюючи їх на маніфест боротьби та надії на свободу.

Окрім вже зазначених прийомів автор також активно використовує складнопідрядні речення для того, щоб передати складність і глибину концепту «воля», зображуючи боротьбу та прагнення до свободи як багатосарове явище. Ці синтаксичні засоби дозволяють автору передати не лише поверхневий зміст, а й розкрити внутрішні переживання та боротьбу.

У вірші «Думи мої, думи мої» Шевченко застосовує складні синтаксичні конструкції, у яких переплітаються особистий досвід і національна свідомість:

«Уже голі... Та на волі ще моляться богу». [68]

Ця фраза ілюструє контраст між фізичною неволею та духовною свободою, яка залишається в центрі уваги, незважаючи на важкі умови. Використання складнопідрядних речень дозволяє поетові передати внутрішній конфлікт і підкреслити неминущу сутність концепту «воля», яка є глибоко вкоріненою у свідомості народу.

З концептологічної точки зору, складнопідрядні речення у Шевченка виступають засобом вербальної презентації концепту «воля», що має багатомірне значення. Вони слугують інструментом трансляції не тільки зовнішніх подій, але й внутрішнього переживання героя, що прагне до свободи. Наприклад, у творі «Сон» автор використовує складні конструкції для передачі метафоричного змалювання боротьби:

«А воля?»

Он глянь

Вже немає!». [68]

Ці структури дозволяють читачеві відчути емоційне напруження та трагічний характер втрати свободи, що робить текст більш емоційно насиченим і водночас багатозначним. Отже, складнопідрядні речення у творчості Тараса Шевченка відображають багатогранність концепту «воля» через синтаксичну складність і поєднання різних рівнів змісту. Вони підкреслюють, що воля — це не тільки політична або соціальна категорія, а й внутрішній стан людини, який залишається живим, навіть у найтяжчих умовах.

Автор також часто використовує інверсії для підсилення певних смислових акцентів, що надає його творам особливу стилістичну виразність та емоційне забарвлення. Інверсії допомагають створити ефект несподіваності та акцентують увагу на певних частинах речення, що

підкреслює значення ключових понять. Наприклад, у поемі «Катерина» інверсія присутня у фразі:

*«Єсть на світі воля,
а хто її знає?».* [68]

*«Es gibt Glück auf Erden,
Aber kennt es einer?».* [70]

Така синтаксична побудова створює риторичний ефект, що спонукає читача замислитися над недосяжністю свободи та над питанням справедливості у світі. Інверсія тут акцентує увагу на протиставленні існування волі та її недосяжності для народу, підкреслюючи трагічність цієї ситуації.

З наукової точки зору, інверсії у Шевченкових творах слугують важливим засобом вираження емоційного й смислового акцентування. Вони роблять текст більш динамічним і сприяють залученню читача до глибшого аналізу та розуміння авторської позиції. Завдяки такій побудові речень поет створює відчуття драматичності та інтенсивності переживань, пов'язаних із поняттям «воля». Інверсії також дають змогу відслідкувати складний процес усвідомлення волі в умовах історичних подій. У випадку Шевченкової поезії, цей прийом демонструє, що ідея свободи є невіддільною від національної свідомості та особистого болю поета. Наприклад, у «Думах моїх» автор використовує інверсію для створення контрасту між духовною свободою та соціальною неволею, акцентуючи на емоційній складності цього конфлікту.

Якщо говорити про еліптичні конструкції, то вони виконують важливу функцію для передачі емоційних станів і створення враження незавершеності, що підкреслює драматизм ситуації та складність концепту «воля». Ці конструкції допомагають посилити емоційний вплив тексту та надати йому особливої глибини.

Зокрема у поемі «Сон» використання еліпсів дозволяє передати символічне зображення втрати волі:

*«А воля?
Он глянь*

Вже немає!» [68].

Еліптичні конструкції у цьому прикладі створюють ефект незавершеності та напруги. Вони змушують читача звернути увагу на ключові поняття та зосередитися на сутності волі, яка виявляється недосяжною або втраченою. Використання таких речень надає твору особливої емоційної насиченості, передаючи глибоке почуття трагізму і безвиході. Також варто зазначити, що еліптичні конструкції допомагають Шевченкові об'єктивувати концепт «воля», акцентуючи на його складності та неоднозначності. Втрата або відсутність волі підкреслюється саме через незавершеність висловлювань, які відображають ідею боротьби та її постійну незавершеність. Це надає тексту відчуття реальної боротьби, де воля стає не лише об'єктом прагнень, але й символом втрат і страждань.

Використовує автор і такі засоби як анафори та епіфори, що є досить ефективним синтаксичним прийомом, за рахунок повтору ключових елементів для акцентування ідеї боротьби та надії. Завдяки використанню цих засобів поет підкреслює сталість прагнень народу до свободи. У поемі «Гайдамаки» анафора використовується для підсилення ідеї постійності боротьби:

*«Стени мої запродані,
Жидові, німоті...».* [68]

Такий повтор створює ритмічний малюнок тексту та акцентує увагу на важливості основних понять, пов'язаних із концептом «воля». Постійне повернення до одних і тих самих слів чи фраз наголошує на незмінності умов, що формують боротьбу за свободу, і демонструє емоційне напруження твору. Вони також виконують роль інструментів, що відображають колективну свідомість і сталість ідей у культурному просторі, та зображають волю як центральний елемент національної ідентичності.

З метою підсилення драматичного ефекту, автор також активно використовує у своїй творчості градацію та паралелізм. Ці синтаксичні

засоби допомагають створити ритмічну структуру та емоційне напруження, підкреслюючи епічний масштаб подій.

У вірші «Ой, чого ти почорніло, зеленеє поле?» використання градації дозволяє передати емоційне зростання та зображення боротьби:

«Почорніло я од крові за вольную волю». [68]

Ця синтаксична конструкція підкреслює жертви, принесені заради свободи, а також контраст між природною красою і трагічними наслідками боротьби. Градація допомагає читачеві глибше усвідомити послідовність та зростання напруженості подій, створюючи ефект поступового накопичення емоційного навантаження. Паралелізм, як синтаксичний прийом, дозволяє Шевченкові показати взаємозв'язок між елементами тексту та створює гармонійну структуру, що підсилює основну тему твору. Завдяки використанню таких конструкцій поет підкреслює сталість і повторюваність історичних подій, які ведуть до визвольної боротьби. Таким чином у творах передається не лише зміст, але й динамічність, що дозволяє читачеві відчувати емоційний підйом та глибину страждань і самовідданості, що в свою чергу підкреслює важливість волі як центрального елемента національної свідомості українського народу.

Отже, проаналізувавши синтаксичний рівень презентації концепту «воля» у творчості Тараса Шевченка можемо зробити висновок про його багатовимірність і глибоке відображення через складні синтаксичні структури. Синтаксичні засоби, використані поетом, є не лише інструментами стилістичної виразності, але й механізмами концептуальної об'єктивації, що дозволяють передати ідею свободи у всіх її проявах — від індивідуального прагнення до колективної національної боротьби.

Використання окличних речень у текстах Шевченка підкреслює емоційне напруження та силу закликів, що формує відчуття рішучості та переконаності у правоті боротьби за волю. Повтори слугують засобом посилення ритміки, наголошуючи на значущості ключових понять і підтримуючи емоційну напругу. Риторичні запитання створюють ефект інтерактивності, змушуючи читача замислитися над питаннями

справедливості, історичної долі та внутрішніх переживань, пов'язаних із пошуком волі. Складнопідрядні конструкції дозволяють Шевченкові передати багатогранність концепту «воля», розкриваючи зовнішні аспекти боротьби та внутрішні психологічні конфлікти. Інверсії акцентують увагу на ключових моментах, підкреслюючи емоційність та драматизм ситуацій. Еліптичні конструкції додають тексту незавершеності та емоційної напруги, що підсилює відчуття складності та неоднозначності волі як символу надії і втрат. Анафори та епіфори створюють відчуття циклічності та сталість боротьби, підкреслюючи волю як незламне прагнення народу. Градація та паралелізм структурують текст, підсилюють емоційне зростання та епічність зображуваних подій, надаючи текстам динамічності та ритмічності.

Дослідження показало, що концепт «воля» у Шевченка набуває різноманітних форм вираження, зокрема через використання синтаксичних прийомів, які дозволяють передати його багатогранність. Сутність концепту залишається незмінною, але його форми постійно змінюються в залежності від контексту та авторської інтерпретації. Це підтверджує важливість концепту «воля» не лише як літературного символу, але й як частини національної самосвідомості, що формує моральні та культурні орієнтири народу.

Отже, синтаксична організація текстів Шевченка є одним із найважливіших засобів концептуалізації ідеї «воля». Поєднання синтаксичних засобів дозволяє не лише передати глибину концепту, але й інтегрувати його у національну свідомість, формуючи своєрідний код боротьби за свободу та самобутність українського народу. Синтаксичні конструкції відіграють ключову роль у відображенні значення волі як основоположного принципу, що визначає колективний та індивідуальний досвід і є невід'ємним компонентом культурної ідентичності.

2.4. Фреймовий рівень презентації концепту «воля»

Фреймовий аналіз концепту «воля» у творчості Тараса Шевченка дозволяє дослідити структурну організацію цього багатовимірного поняття,

яке займає центральне місце у його поетичному дискурсі. Концепт «воля» у Шевченка представлений не лише як особиста мрія про свободу, але й як символ національної боротьби, збереження історичної пам'яті та колективного прагнення до незалежності. Це поняття охоплює емоційний, соціальний і політичний аспекти, що додають йому глибини та значущості.

Аналіз фреймового рівня презентації концепту «воля» у творчості Т.Г. Шевченка вимагає комплексного підходу, який враховує специфіку мовного вираження та багатий контекст поетичних образів. У межах фреймового підходу концепт постає як когнітивна одиниця узагальненого знання, тоді як фрейм є структурою, що організовує та систематизує це знання у свідомості. Такі фрейми описують типові ситуації або властивості об'єкта через систему взаємопов'язаних елементів.

Концепт «воля» у творах Т.Г. Шевченка має багатогранне трактування, поєднуючи політичний, соціальний і внутрішньо-особистісний виміри. Він втілює не лише боротьбу за національну незалежність, а й глибоку внутрішню потребу героїв до свободи, їхні емоційні й духовні зусилля. Така фреймова організація підкреслює енциклопедичність концепту та демонструє його взаємозв'язок із різними смисловими пластами поетичного тексту, що сприяє цілісному сприйняттю художньої дійсності.

Центральний фрейм «воля» можна розділити на кілька ключових субфреймів, кожен з яких репрезентує окремий аспект значення цього концепту в творчості Шевченка.

Так, наприклад, субфрейм «боротьба» охоплює лексичні елементи та образи, що відображають боротьбу героїв за незалежність та вільне життя. Наприклад, у вірші «Думи мої, думи мої» автор зображує волю як недосяжну мету, за яку слід боротися:

«Затопчу неволю

Босими ногами!

Тоді я веселий,

Тоді я багатий,

Як буде серденько

По волі гуляти!» [68]

У цих рядках воля виступає як емоційно забарвлений образ звільнення від кайданів та поневолення, а сам образ-процес «затоптування» - акт вільного і сміливого опору навіть беззбройними засобами. Це підкреслює незламність духу ліричного героя, який готовий боротися, навіть перебуваючи в найскладніших умовах. Важливою лексичною одиницею тут є «неволя», що вказує на стан рабства та пригнічення, який герой прагне знищити, незважаючи на фізичну слабкість («босі ноги»). Цей образ є метафорою внутрішньої сили та готовності до боротьби за свободу.

Також цей субфрейм можна проілюструвати рядками з поеми «Гайдамаки», де Шевченко звертається до символу кобзаря, який виступає втіленням народної пам'яті та натхненником на боротьбу:

«Грай, кобзарю, грай,

За всіх, за тих, що хочуть волі!» [68]

Кобзар символізує не лише народний голос, але й дух спротиву, що є невід'ємною частиною боротьби за волю. Лексеми *«грати»* та *«хотіти»* підкреслюють активність і натхнення, які кобзар передає людям, закликаючи їх до дії. Цей фрагмент демонструє колективну природу боротьби, де кожен член громади відчуває відповідальність за спільну мету. Образ кобзаря, як натхненника, також наголошує на важливості духовної підтримки у важкі моменти боротьби.

Загалом, проаналізувавши тексти-оригінали можемо зробити висновок, що субфрейм «боротьба» є центральним у розумінні концепту «воля» у творчості Тараса Шевченка, оскільки боротьба у його творах є невіддільною від поняття свободи. У своїй поезії Шевченко не просто описує боротьбу, але й надає їй сакрального значення, розглядаючи її як необхідну умову для здобуття волі та гідного життя. Цей субфрейм охоплює лексичні одиниці, що передають рішучість, сміливість та жертвовність, зокрема він включає низку повторюваних лексичних елементів, таких як «неволя», «грати», «воля»,

«боротьба», «ревти», «меч», що передають героїчні дії та відчайдушні спроби звільнитися від гніту. Ці слова часто супроводжуються метафоричними та емоційно насиченими описами, які додають глибини та драматизму образу боротьби.

У якості ще одного ключового субфрейму можна виділити «плач за втраченою свободою». Він є виразним проявом глибокого жалю та скорботи через втрату незалежності та можливостей жити вільно. Цей субфрейм відображає не лише особисті переживання героїв, а й колективну тугу всього народу. Шевченко майстерно використовує образи плачу, сліз та жалю, щоб передати емоційний стан безнадії та гіркоти.

Так у поемі-посланні «І мертвим, і живим...» Шевченко звертається до народу з проханням усвідомити важливість пам'яті про своїх предків і збереження власної свободи:

*«Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата,
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати».* [68]

Мати, яка плаче, уособлює Україну, що страждає через втрати і болести своїх дітей. Цей образ передає не лише біль, але й заклик до єднання та згуртованості на шляху до відновлення втраченої волі. Лексема «заплакана» підкреслює глибину скорботи, а звернення до «братів» натякає на спільну відповідальність народу перед минулим і майбутнім.

Ще один приклад презентації можемо зустріти у творі «Сон», де Шевченко використовує образ дудника, який грає сумну мелодію, щоб підкреслити відчуття втрати:

*«Заграй мені, дуднику,
На дуду,
Нехай своє лишенько
Забуду».* [68]

Музика тут втілює тугу за втраченими можливостями і нездійсненими мріями. Слово «заграй» виражає прохання про надію, натяк на те, що навіть у моменти відчаю люди шукають натхнення. Мелодія дудника, у цьому випадку, стає емоційним відгуком на знищені надії, що стають все більш недосяжними.

Також цей субфрейм можна проілюструвати уривком з твору «Думи мої, думи мої»:

*«Не втирайте ж мої сльози,
Нехай собі ллються,
Чуже поле поливають
Щодня і щоночі».* [68]

У цьому уривку субфрейм виражено за допомогою таких лексичних елементів, як «сльози», «поле», «плакати», які вказують на тяжке становище і безвихідь ліричного героя та утворюють емоційний контекст втрати та жалю. Ці лексеми часто пов'язані з образами матері та кобзаря, які виступають уособленням народу та його культурної пам'яті.

Плач у Шевченка — це не лише вираз відчаю, але й акт згадування і переосмислення минулого. Він є свідченням глибокого внутрішнього переживання, що підкреслює важливість боротьби за свободу та визнання своїх помилок. Через цей субфрейм поет передає ідею того, що втрата свободи — це не лише політична подія, а глибока рана, яка залишається у свідомості кожного члена українського суспільства.

Особливим є субфрейм «Україна як символ волі». Оскільки Україна для Шевченка — це не лише батьківщина, але й символ вічної боротьби за незалежність. Він є надзвичайно важливим для розуміння концепту «воля», оскільки підкреслює тісний зв'язок свободи з історичним досвідом українського народу, його боротьбою та самосвідомістю.

Проаналізувавши твори укладі у «Кобзарі», можна зазначити, що субфрейм має низку складових компонентів, такі як: Гетьманщина, Січ, отаман, старшина, козак, гетьман та ін.

Так, наприклад, Гетьманщина у Шевченка символізує період незалежної української державності та боротьби за національні інтереси. Це час, коли Україна мала своїх лідерів і організовану владу, здатну протистояти зовнішнім загрозам і забезпечувати свободу народу. У своїх творах поет нагадує про цю епоху, показуючи її як джерело натхнення та приклад героїзму:

*«Було колись в Україні
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати».* [68]

Схожу конотацію має образ Січі. Вона є втіленням волі та оплотом козацької демократії, де закладалися основи самоврядування і незалежності. У Шевченка цей образ часто виступає у якості збірного образу на позначення українського народу, а також символізує силу:

*«Лягла Січ, запалала,
Кров та сльози ллються».* [68]

Січ не тільки представляється як фізичне місце, але і як духовна основа народу, де козаки жили за своїми законами і прагнули зберегти свободу навіть ціною власного життя.

Козацькі старшини - фігури уособлюють силу, відданість і лідерство. Гетьмани, отамани та старшина виступають як провідники, що ведуть свій народ у боротьбі за незалежність. Вони є символами мужності та відповідальності, які Шевченко підкреслює у своїх творах, підносячи їх до рівня національних героїв. Наприклад у поемі «Іван Підкова» є такі рядки:

*«І знову гетьмани встають,
І мечі бряжчать об добу».* [68]

Близьким є також образ козака, оскільки у Шевченка він асоціюється зі сміливістю, безкомпромісністю та жертівністю у боротьбі за свободу. Козаки в його поезії є не просто воїнами, а уособленням волелюбного духу:

«Козак безсмертний! Слава, слава

Його живе в серцях людей». [68]

Козак у Шевченка – це репрезентація морального кодексу, що підкреслює важливість служіння батьківщині та готовність віддати життя заради її волі. У поемі «Тарасова ніч» козаки постають як приклади безстрашності й відданості ідеї волі:

*«Було колись – панували,
Та більше не будем!
Тії слави козацької
Повік не забудем!».* [68]

Говорячи про козаків, не можна не згадати і Запорозжя, яке символізує дух свободи, мужності та незламності. У творах Шевченка запорожці часто виступають як герої, здатні протистояти будь-яким загрозам і боронити рідну землю. Образ запорожця — це образ не просто воїна, але й людини, яка відчуває глибоку любов до своєї землі та свободи:

*«Ой, встань, батьку, як бувало,
Товариство кличе»* (з поеми «Гамалія»). [68]

Ці рядки нагадують про славу та традиції, які залишилися в пам'яті народу і надихають на подальшу боротьбу.

Загалом субфрейм «Україна як символ волі» підкреслює, що боротьба за свободу є невід'ємною частиною української ідентичності. Цей субфрейм демонструє, що історичне минуле є не тільки джерелом гордості, але й прикладом для наслідування сучасниками. Всі компоненти субфрейму — від гетьманів до козаків і запорожців — служать доказом того, що воля завжди була центральним мотивом життя українського народу, а їхні подвиги є вічним нагадуванням про необхідність відстоювання своєї свободи та незалежності.

Отже, враховуючи зазначене вище можемо зробити такий висновок. Фреймовий аналіз концепту «воля» у поетичному дискурсі Тараса Шевченка дозволяє глибоко зрозуміти структурну складність і багатовимірність цього поняття. Концепт «воля» у Шевченка має широку семантичну палітру,

виступаючи не лише символом індивідуальної свободи, але й національної боротьби та історичної пам'яті. Цей концепт пронизує його творчість, охоплюючи емоційні, соціальні та політичні аспекти, що відображають прагнення до незалежності, внутрішню силу та національну ідентичність українського народу.

Фреймова організація концепту «воля» розкривається через систему субфреймів, кожен з яких додає нових смислових відтінків до його презентації. Так, субфрейм «боротьба за свободу» відображає героїзм і жертовність у боротьбі за незалежність, демонструючи рішучість і непохитність героїв у їхньому прагненні звільнитися від гніту. Субфрейм «плач за втрачену свободу» передає емоційний контекст втрати та жалю, акцентуючи на глибоких переживаннях і колективній тузі за втраченими можливостями, а субфрейм «Україна як символ волі» відображає зв'язок концепту з історичною ідентичністю, представляючи Україну як простір боротьби, надії та джерело натхнення.

Отже, концепт «воля» у творчості Шевченка є комплексним і багатовимірним, його фреймова структура підкреслює енциклопедичність цього поняття та його функціонування на різних рівнях: від індивідуального до колективного. Така організація сприяє більш цілісному сприйняттю поетичної дійсності та підкреслює важливість свободи як фундаментального елементу національної самосвідомості та культурної спадщини українського народу.

Висновки до другого розділу

Враховуючи усе зазначене вище, можемо зробити такі висновки. Концепт «воля» у творах Тараса Шевченка є фундаментальною категорією, що має глибокий зв'язок із національною ідентичністю, культурною пам'яттю та історичним досвідом українського народу. На морфологічному рівні концепт об'єктивується через різні частини мови: іменники, прикметники та дієслова, що утворюють цілісне функціонально-семантичне

поле, в якому кожен елемент сприяє формуванню багатогранного змісту поняття «воля».

Іменники відіграють ключову роль у презентації досліджуваного концепту, оскільки саме вони окреслюють сутнісні характеристики цього поняття. У творчості Шевченка такі слова, як «воля», «свобода», «доля», не лише описують соціальну або політичну свободу, але й вказують на глибокий внутрішній імператив, що стосується самовизначення і моральної стійкості. Іменники створюють концептуальне ядро, яке відображає боротьбу за незалежність, прагнення до справедливості та право на самовизначення. Прикметники, що використовуються для опису концепту, додають йому емоційного забарвлення та морально-етичних характеристик. Вони демонструють, що воля у Шевченка має сакральний статус і є незамінною цінністю, що виправдовує навіть найвищу ціну — життя. Дієслова, у свою чергу, відображають динамізм концепту. У Шевченковій поезії слова «боротися», «здобути», «захищати», «вмерти» передають процесуальний аспект прагнень до свободи. Вони вказують на те, що воля — це не статичний стан, а постійний рух, який потребує вольових зусиль, самопожертви та свідомої дії. У свою чергу це говорить про те, що воля у Шевченковій творчості представлена не тільки як мета, але і як безперервний процес боротьби за право бути вільним.

На лексичному рівні концепт виявляється у багатстві семантичних відтінків і стилістичних засобів. Центральне місце займають прямі номінації («воля», «свобода», «неволя»), які формують базове розуміння концепту. У контексті його поезій, ці лексеми часто використовуються в контрастних парах, підкреслюючи антагоністичність понять волі та неволі, свободи та рабства. Таким чином, створюється чітка опозиція між світлом і темрявою, де воля виступає символом гідності, духовного піднесення та сили, а неволя — приниження, поневолення та втрати особистісної цілісності.

Шевченко майстерно використовує засоби художньої виразності для об'єктивації концепту, зокрема метафори, антитези, повтори, епітети, образи-символи та ін.

На синтаксичному рівні концепт «воля» часто об'єктивується через використання предикативних конструкцій, які підкреслюють дієвість і динаміку цього поняття. Синтаксичні структури, що включають дієслова дії («боротися», «відстоювати», «жертвувати»), акцентують на процесуальності і постійній напрузі боротьби за свободу. Водночас пасивні конструкції з іменником «воля» слугують для створення ефекту підкреслення незмінності і високої цінності цього поняття у свідомості народу.

На фреймовому рівні концепт «воля» представлений через систему взаємопов'язаних понять, що утворюють когнітивний простір, у якому воля асоціюється з боротьбою, гідністю, незалежністю та національним пробудженням. Фрейм структурується на основі базових сценаріїв, де центральним є протистояння між прагненням до свободи та підневільним станом, що постає як антагоністична сила.

Загалом, концепт «воля» у творчості Тараса Шевченка презентується як багатовимірне явище, що охоплює соціальні, політичні та морально-етичні аспекти. Він функціонує як культурний маркер, що відображає національну ідентичність та історичний досвід українського народу. Т. Г. Шевченко створює образ волі як універсальної цінності, без якої неможливе справжнє існування і розвиток особистості та нації.

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ КОНЦЕПТУ «ВОЛЯ» У ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

3.1 Особливості відтворення концепту «воля» на морфологічному рівні у перекладі німецькою мовою

Творчість Тараса Шевченка, зокрема його збірка «Кобзар», є унікальним прикладом багатопланового відображення національної свідомості та боротьби за свободу українського народу. Одним із ключових концептів, який формує ядро його поетичної спадщини, є «воля». Цей концепт набуває різних смислових відтінків залежно від контексту, підкреслюючи як політичну, так і духовну свободу. Аналіз морфологічного рівня відтворення цього концепту в перекладах на німецьку мову дозволяє зрозуміти, які лінгвістичні стратегії використовуються для передання його змісту та як це впливає на сприйняття тексту.

Порівнюючи німецькомовний переклад творів укладених у «Кобзарі» важко не помітити низку лексико-семантичних труднощів, зумовлених особливостями різниці мовної системи та концептуального поля для німецької та української мови.

Так наприклад в тексті оригіналу іменник «воля» зазвичай відображає широке поняття свободи, яке охоплює як соціальну незалежність, так і духовну силу. У німецькомовному перекладі це значення передається словами Freiheit та Wille. При цьому варто зазначити, що синонімами як такими вони не є. «Freiheit» має вужче значення і підкреслює переважно зовнішній аспект свободи, що не завжди відображає глибину внутрішньої боротьби, притаманної шевченківській «волі». [64] Якщо ж говорити про слово «Wille», то воно використовується для передання внутрішнього прагнення або волі до дії, що надає тексту більш індивідуального забарвлення. [65]

Ці відмінності в семантичному навантаженні призводять до певної зміни сприйняття концепту в перекладі, де «Freiheit» обмежує зміст зовнішньою свободою, тоді як «Wille» зосереджується на особистій волі, що

дещо відрізняється від ідеї закладеної у концепт в оригіналі. Отже перекладачу потрібно весь час вирішувати, яким саме з значеннєвих відтінків пожертвувати при перекладі.

В українській культурі «воля» часто має багатозначний характер, об'єднуючи фізичну, політичну та духовну свободу. Наприклад, у рядку з поеми «Сон» наголос робиться на всеохопній природі волі, що важко передати німецькою одним словом:

«І нема тому почину, ані краю — вольній волі». [68]

Оскільки перекладач мусить вибирати між значеннями, що передають зовнішню та внутрішню сторони свободи, прийняття рішення про те, яке з цих значень пріоритетніше у конкретному контексті, є для нього важливим завданням. Наведемо приклад з поеми «Кавказ»:

«борітеся — поборете, вам Бог помагає». [68]

Цей вислів вказує не лише на зовнішню боротьбу, а й на моральну силу, що підкреслює цілісність ідеї волі як єднання зовнішніх і внутрішніх чинників.

При перекладі на німецьку ці нюанси можуть бути відтворені через різні лексеми:

«Kämpft und siegt!». [70]

Такий переклад передає зовнішню дію, але ризикує втратити внутрішній імпульс віри та підтримки.

Крім того, в таких фразах, як «воля народу — свята», переклад за допомогою «*Freiheit des Volkes ist heilig*» може підкреслити лише зовнішній політичний зміст, тоді як українська «свята воля» містить у собі як символічне, так і сакральне значення. [68] [69] Вибір між цими відтінками значення впливає на глибину сприйняття оригіналу: у перекладі зникає частина емоційної насиченості, яку передає оригінал.

Таким чином, процес перекладу потребує від перекладача не лише лексичного підбору, але й здатності зрозуміти та передати культурні конотації, адже інтерпретація слова воля в німецькому контексті часто зводиться до чіткої дихотомії між внутрішньою волею (Wille) і зовнішньою

свободою (Freiheit). Розуміння цієї дихотомії та стратегічне використання обох понять у перекладі дозволяє зберегти баланс між точністю та культурною відповідністю, проте завжди залишається дилема — який аспект «волі» залишиться в центрі уваги, а який відійде на другий план.

Яскраво ілюструє подібну дилему, коли «воля» у Шевченка передається через ідеї героїзму та моральної стійкості, уривок з поеми «Гайдамаки», де боротьба за «волю» поєднується із самопожертвою та національним духом:

«Воля — або смерть». [68]

«Freiheit oder Tod». [70]

У німецькому варіанті «*Freiheit oder Tod*» передає фізичний аспект боротьби, але при цьому втрачає культурний підтекст загальної духовної мобілізації. [70]

Подібні складнощі виникають при перекладі дієслів, що пов'язані з боротьбою за волю. Українські дієслова, такі як «боротися» або «боронити», у перекладах на німецьку мову найчастіше передаються дієсловами «*kämpfen*» (боротися) або «*befreien*» (звільняти). Хоча ці німецькі відповідники зберігають базове значення боротьби чи визволення, вони часто позбавлені додаткових емоційних і символічних відтінків, що притаманні текстам Шевченка. Вони не завжди передають відчуття героїзму, моральної величі та процесуальної складності дії, що є невід'ємною частиною оригіналу.

Наприклад, у поетичній фразі «*Борітеся — поборете*» ключовим елементом є не лише наказ до активної дії, але й натяк на моральний і духовний вимір боротьби, де йдеться про переконання в успіху завдяки незламній вірі й підтримці. [68]

Переклад цієї фрази як «*Kämpft und siegt!*» зберігає наказовий тон і кінцевий результат дії, але втрачає процесуальність, яка є критично важливою для повного розуміння українського контексту. [70] Автор акцентує увагу на постійному, тривалому процесі боротьби, на внутрішньому

духовному зусиллі, що підкріплює зовнішні дії. Ця відмінність може зумовити зміну акцентів у сприйнятті тексту німецькомовним читачем.

Крім того, дієслова, що відображають більш комплексні дії, наприклад «*боронити*» або «*відстоювати*», у перекладі можуть позбавлятися своїх відтінків значення, що підкреслюють оборонний чи захисний характер. У німецькій мові дієслова «*verteidigen*» (захищати) чи «*schützen*» (охороняти) передають лише частковий зміст, залишаючи поза увагою символічне підґрунтя боротьби за волю як морального ідеалу.

Шевченківська поетика часто використовує дієслова у формі закликів, що створюють емоційний зв'язок із читачем і підкреслюють героїчну атмосферу. Цей аспект важко передати за допомогою німецьких відповідників, оскільки вони можуть втрачати емоційну насиченість та культурний підтекст. Наприклад, у контексті закликів до боротьби дієслова в українській мові мають виражений символічний і об'єднавчий характер, що вказує на силу колективної свідомості та волі до свободи. У перекладі такі заклики можуть звучати менш виразно, оскільки німецькі дієслова, хоч і передають саму дію, позбавлені тих культурних асоціацій, що відображають національне піднесення й незламність духу.

Таким чином, перекладач стикається з проблемою збереження не лише значення, але й емоційного заряду та процесуальності, що супроводжують дієслова боротьби в оригіналі. Вибір між точною передачею смислу та збереженням культурної автентичності тексту часто стає компромісом, який впливає на інтерпретацію творів Тараса Шевченка в іншомовному середовищі.

Прикметники, що позначають якісні характеристики волі в поезії Тараса Шевченка, такі як «*незламна*» або «*свята*», є важливими для передачі емоційної глибини та культурного змісту цього концепту. У німецьких перекладах ці прикметники зазвичай передаються словами «*unbeugsam*» (незламний) або «*heilig*» (святий). І хоча ці німецькі відповідники і здатні передати основний етичний і духовний зміст волі, вони часто втрачають

певні семантичні відтінки, що додають сакрального контексту, притаманного оригінальним текстам Шевченка.

Наприклад, прикметник «*незламна*» в поезії Шевченка підкреслює стійкість, героїзм та безкомпромісність на шляху до здобуття свободи. У перекладі «*unbeugsam*» передає ідею стійкості та опору, проте не завжди відображає глибину емоційної залученості та національного духу, що надає тексту символічного змісту і таким чином послаблює силу оригінального тексту, де «*незламна воля*» сприймається як вираз непереможної національної ідеї.

Прикметник «*свята*», що описує волю як щось більше за політичну чи фізичну свободу, має сакральний відтінок і пов'язаний із морально-духовною цінністю. У перекладі слово «*heilig*» здатне передати значення святості, однак у німецькому контексті воно може асоціюватися з релігійним святим образом, а не з національною або моральною святістю. Таким чином, переклад може втрачати специфічну для українського читача конотацію, де воля є не лише чеснотою, а й національним символом, який об'єднує духовність і прагнення до свободи:

«*I свята воля не вмере, не загине*» [68]

У наведеному прикладі прикметник «*свята*» акцентує на ідеї неперехідної цінності свободи як сакральної істини.

«*Die heilige Freiheit wird nicht sterben, nicht vergehen*» [70]

Наведений приклад перекладу передає основне значення, але не повністю охоплює той духовний зв'язок між волею та національною ідентичністю, який є в оригіналі.

Тож хоча прикметники «*unbeugsam*» та «*heilig*» адекватно відображають етичний і духовний аспект волі, вони можуть втрачати частину культурного підтексту, притаманного шевченківському розумінню цього концепту. Це викликає певну трансформацію сприйняття тексту, внаслідок чого емоційна та символічна насиченість, що властива оригіналу, може бути частково втрачена або змінюватися при перекладі.

Отже, провівши зіставний аналіз тексту-оригіналу з текстом перекладу робимо висновок, що переклад на німецьку мову стикається зі значними труднощами у збереженні повноти семантики та культурних конотацій. Попри те, що слова «*Freiheit*» та «*Wille*» відображають базові аспекти цього концепту, вони не здатні повністю передати багатозначність і багатогранність, закладену в оригінальному тексті. Іменники, дієслова та прикметники в перекладах втрачають частину символічного навантаження, що притаманне українському контексту, де «воля» асоціюється не лише з зовнішньою свободою, а й з духовною силою, моральною стійкістю та національною ідентичністю.

Перекладачі змушені постійно балансувати між передачею зовнішніх і внутрішніх значень, що іноді призводить до зниження емоційної насиченості тексту. Відсутність відповідників, які б могли охопити всі аспекти концепту «воля», робить цей процес особливо складним і вимагає творчого підходу для збереження оригінального сенсу. Це підкреслює необхідність глибокого культурного аналізу і розуміння для досягнення максимальної точності перекладу, що допомагає уникнути втрати важливих смислових і культурних елементів, які формують унікальну атмосферу і глибину творів Шевченка.

3.2 Особливості відтворення концепту «воля» на лексичному рівні у перекладі німецькою мовою

Під час зіставного аналізу текстів-оригіналів та текстів-перекладів з доробку Тараса Григоровича Шевченка, трансформації можна помітити і на лексичному рівні. Аналізуючи переклади Валентини Сухомлин можна визначити як перекладацькі трансформації впливають на збереження смислового і культурного змісту оригіналу.

Лексичний рівень концепту «воля» в оригіналі творів Тараса Шевченка дійсно відзначається багатством мовних засобів, що створюють глибокий символізм боротьби та прагнення до свободи. Концепт «воля» у Шевченка стає не просто лексичною одиницею, а комплексним образом, який включає в себе як соціальні та політичні, так і екзистенційні аспекти.

Основні слова, які використовуються для вираження концепту «воля», це безпосередньо «воля» та її антонімічні відтінки, такі як «неволя», «кайдани», «ярмо». Ці лексеми відображають контраст між станом свободи і рабства, що є центральним для творчості Шевченка. Вони підкреслюють як боротьбу українського народу за незалежність, так і особисте прагнення людини до внутрішньої свободи.

Окрім прямих номінацій, Шевченко використовує синонімічні ряди та пов'язані лексеми, щоб розширити семантичне поле концепту «воля». До таких слів належать «доля», «свобода», «серце», «душа». Наприклад, «серце» часто стає символом внутрішнього прагнення до волі та життєвої сили. У поезії «Катерина» трагічність стану героїні передана через слова, що підкреслюють втрату свободи та безвихідь:

«Єсть на світі воля,

а хто її має?». [68]

«Freiheit könnte werden,

Doch es hat sie keiner.» [70]

Також одним із найсильніших прийомів, якими Шевченко користується для передачі ідеї свободи, є використання засобів художньої виразності, що надають тексту емоційної насиченості. Прикладом може бути фраза «затопчу неволю босими ногами» — образ боротьби та рішучості, який вказує на непокору та символізує перемогу над пригнобленням. Крім того у текстах Шевченка часто використовуються протиставлення, де концепт «воля» поєднується з образом пригноблення («неволя», «кайдани»). Це підсилює драматизм твору та наголошує на безкомпромісній боротьбі між бажанням свободи та реаліями поневолення. Наприклад, у поемі «Катерина» фрази на кшталт «затопчу неволю» підкреслюють, що навіть в умовах зовнішньої несвободи душа героїні прагне звільнення.

Також Шевченко часто застосовує епітети для підсилення змісту та емоційного впливу. Слова, що описують волю, зазвичай супроводжуються епітетами, які надають їй характеристику сили та простору: «широка»,

«безкрайня». Це допомагає передати відчуття простору, що асоціюється зі свободою, та одночасно підкреслити протилежність обмеженням.

Таким чином, концепт «воля» у творчості Шевченка реалізується через різноманітні лексичні засоби та стилістичні прийоми, що допомагають глибоко розкрити ідею свободи як внутрішньої й зовнішньої цінності.

Якщо ж говорити про переклад, то збереження цієї семантики стає своєрідним викликом через різні культурні й мовні традиції. В оригіналі Шевченка концепт «воля» представлений не лише через основні лексеми «воля» та «свобода», а й через контрастні одиниці, такі як «неволя», «кайдани», що створюють семантичне поле боротьби та прагнення до незалежності. Наприклад, у поемі «Катерина» Шевченко пише:

«*Єсть на світі доля, /А хто її знає? /Єсть на світі воля, /А хто її має?*»
[68]

«*Es gibt Glück auf Erden, /Aber kennt es einer? / Freiheit könnte werden, / Doch es hat sie keiner*». [70]

У цьому випадку «воля» втілює не лише фізичну свободу, але й екзистенційну, що пов'язана з правом на гідне життя.

У перекладі німецькою мовою для відтворення таких лексем застосовуються слова *Freiheit* (свобода) і *Unfreiheit* або *Unterdrückung* (пригноблення). Однак ці еквіваленти часто не охоплюють усі відтінки оригінальної семантики. Слово *Freiheit* передає поняття свободи, але не завжди відображає її метафоричну чи емоційну глибину, яку Шевченко вкладає у свої поетичні образи.

Один із ключових аспектів мови Т. Г. Шевченка — це використання образних виразів, які підсилюють емоційний і символічний зміст. Наприклад.

«*затопчу неволю босими ногами*»

Ця фраза є яскравим прикладом сильного образного навантаження твору, яке підкреслює активний супротив та прагнення до визволення. У перекладі ця фраза може втрачати експресивність і набувати більш нейтрального характеру, що зменшує її емоційну силу.

Переклад цієї фрази може звучати як:

«*ich werde die Unfreiheit mit bloßen Füßen zertreten*». [70]

Подібний переклад передає загальний зміст, але не відображає в повній мірі емоційної насиченості та внутрішнього напруження, властивого оригіналу. Оригінальна фраза передає образ фізичного й духовного протистояння, що важко досягнути в перекладі через відмінності в культурних та мовних традиціях.

Крім того, як вже було зазначено, Тарас Шевченко часто використовує епітети, щоб підкреслити велич і значущість свободи, наприклад, «широка», «безкрайня». У німецькому перекладі таких епітетів, як «широка» та «безкрайня», можливе вживання відповідних еквівалентів *weit* або *grenzenlos*, проте їхня стилістична сила часто знижується. Це може відбуватися через культурні відмінності у сприйнятті просторових образів та асоціацій, що пов'язані з концептом свободи.

Метафора «*Дніпр широкий – море, /Степ і степ, ревуть пороги, /І могили – гори*» у перекладі на німецьку може втрачати частину своєї поетичної глибини. [68]

У перекладі вона може звучати як «*der breite Dnipro – das Meer*», що передає загальне значення, але не відображає тієї величної емоційної та історичної насиченості, яку вкладає Шевченко в цей образ. [69]

Також у перекладі елементи, які підкреслюють національну значущість волі, можуть бути адаптовані так, щоб зробити їх зрозумілими для іншої культури, хоча це часто і призводить до втрати глибинного культурного значення. У випадку з метафорою «*Дніпро – море*», важливо передати не тільки фізичний простір, а й духовну велич, що є частиною української національної самосвідомості, що представляє певну складність, оскільки читач, що не знає історичного контексту України, може сприймати ці образи лише як просторові або географічні, без розуміння їхнього символічного підтексту.

Отже, враховуючи зазначене вище можемо зробити висновок, що зіставний аналіз оригінальних текстів Тараса Шевченка та їхніх перекладів німецькою мовою демонструє суттєві трансформації на лексичному рівні, які впливають на збереження смислового та культурного наповнення концепту «воля». У творах Шевченка цей концепт є комплексним символом, який охоплює соціальні, політичні та екзистенційні аспекти, виражаючи боротьбу за свободу та внутрішнє прагнення до незалежності.

В оригінальних текстах поета «воля» відображена через багатий набір лексем та художніх прийомів: від прямих номінацій («воля», «свобода», «кайдани») до образних висловів («затопчу неволю босими ногами»), які підсилюють емоційну наповненість і створюють потужний образ боротьби. Епітети, такі як «широка» і «безкрайня», додають концепту просторового й символічного значення, що асоціюється з величиною свободи.

У перекладах Альфреда Курелли та Валентини Сухомлин, хоч і використовуються лексичні відповідники, такі як Freiheit та Unfreiheit, їхня семантика часто не охоплює всіх нюансів оригіналу. Лексеми в перекладі можуть звучати більш нейтрально або втрачати емоційне навантаження, властиве українським текстам, що особливо помітно у випадку з образними висловами. Переклади метафоричних конструкцій, можуть здаватися менш експресивними через різні культурні та історичні контексти, внаслідок чого глибина оригінального образу зменшується.

Таким чином, збереження концепту «воля» у перекладах є викликом, що потребує застосування комплексних підходів для адекватної передачі лексичних та стилістичних особливостей оригіналу. Важливо зберегти не лише значення слів, але й культурний підтекст, що втілює національну самосвідомість і емоційний зміст свободи у творчості Шевченка.

3.3 Особливості відтворення концепту «воля» на синтаксичному рівні у перекладі німецькою мовою

Якщо говорити про відтворення концепту «воля» у перекладах творів Тараса Шевченка німецькою мовою, то варто відзначити значну

варіативність синтаксичних засобів, що використовуються для передання смислової та емоційної багатогранності цього концепту. Синтаксичний рівень відіграє ключову роль у передачі смислової багатогранності концепту, оскільки саме через структуру речень формується емоційний фон і змістовне наповнення тексту. Як вже зазначалося вище, специфіка синтаксичних одиниць у передачі змісту полягає у можливості відображати цілісну ситуацію, що формує загальну картину дійсності через абстракцію та переробку думок. Це означає, що реальні події не передаються безпосередньо, а інтерпретуються через свідомість індивіда, який надає їм додаткового значення. Таким чином, один і той самий концепт, у нашому випадку «воля», може мати різні синтаксичні форми вираження, що залежить від типу речення, його структури та мети висловлювання і, відповідно, має різні способи передачі іноземною (у нашому випадку німецькою) мовою.

Так, наприклад, провівши порівняльний аналіз текстів-оригіналів з текстами-перекладами можна помітити велику кількість інверсійних структур. В українській мові вони часто використовуються для створення емоційного напруження чи акцентування ключових понять. Побачити їх можна у рядках з поеми «Катерина»:

«Єсть на світі доля, /А хто її знає? /Єсть на світі воля, /А хто її має? /Єсть люде на світі – /Сріблом-злотом сяють, /Здається, панують, /А долі не знають,/Ні долі, ні волі!» [68]

Тут зміщення стандартного порядку слів акцентує увагу на недосяжності не тільки волі, а й долі, яка виступає у творі як невід’ємна частина концепту «воля». Використання інверсії ускладнює синтаксичну структуру, проте дозволяє створити більш виразний емоційний фон і надати тексту додаткової змістової глибини. У перекладі цей рядок звучить як:

«Es gibt Glück auf Erden, /Aber kennt es einer? /Freiheit könnte werden, /Doch es hat sie keiner. /Überall gibt's Menschen, /Gehn in Gold und Seide, /Leben wie die Herren, /Aber ohne Freude, /Ohne Glück und Freiheit». [70]

Тут можна помітити тенденцію до стандартизації синтаксичних конструкцій. Використання інверсійних структур значно скорочено, а речення мають прямий порядок слів, типовий для німецької мови. Це забезпечує логічну чіткість тексту, однак знижує емоційний вплив і акцент на ключових поняттях. Наприклад, рядки:

«Єсть на світі воля,

А хто її має?» [68]

у перекладі звучать як:

«Freiheit könnte werden,

Doch es hat sie keiner». [70]

Пряма структура речення позбавляє текст драматичної напруги, характерної для оригіналу.

Іншим прикладом можуть послугувати рядки з поеми «Думи мої, думи мої»:

«Немає гірше, як в неволі

Про волю згадувать...» [68]

В оригіналі використання інверсії дозволяє одразу акцентувати увагу на словах «немає гірше», що створює відчуття максимальної трагічності. Автор навмисно порушує стандартний порядок слів, розташовуючи ключовий вислів на початку речення. Ця синтаксична побудова сприяє емоційному акцентуванню та створенню ефекту глибокого співпереживання читача із ситуацією, зображеною у творі. У перекладі німецькою цей уривок адаптовано таким чином:

«Es gibt nichts Schlimmeres, als in der Knechtschaft

An Freiheit zu denken...» [69]

У варіанті німецькою мовою порядок слів змінено відповідно до норм мови. Фраза починається з конструкції «*Es gibt nichts Schlimmeres*», яка зберігає змістову структуру, але втрачає виразну емоційність, властиву українському тексту. Основна увага переноситься на логічну структуру речення, що забезпечує зрозумілість для носіїв мови, однак втрачає емоційну

силу, притаманну оригіналу. Інверсія, яка є характерною рисою українського тексту, тут замінена прямим порядком слів, що відповідає стилістичним нормам німецької мови, але водночас робить текст менш експресивним.

Також гарно демонструє не тільки інверсію, але і еліптичні конструкції уривок із поеми «Сон»:

«А воля? – Он глянь – вже немає!» [68]

Інверсія тут спрямована на акцентування питання, яке підсилює драматизм, а еліптична конструкція створює ефект раптовості, неначе передає миттєвий емоційний відгук на подію, що підсилює трагічний тон. Таке поєднання засобів дозволяє авторові передати драматичну ситуацію стисло, але максимально емоційно насичено.

У перекладі це відтворено так:

«Und die Freiheit? – Schau, sie ist schon nicht mehr da!». [70]

Тут синтаксична адаптація включає повну відмову від еліпсису. Використано повне речення, що забезпечує логічну завершеність фрази. Це характерно для німецької мови, яка тяжіє до ясності й уникнення невизначеності у синтаксичних структурах. Як наслідок, драматичний ефект, створений еліптичним фрагментом в оригіналі, послаблюється, а текст набуває більш формального звучання. Інверсія у перекладі також замінюється стандартним порядком слів, що знижує емоційний вплив.

Іншим важливим інструментом у творчості Тараса Шевченка на синтаксичному рівні презентації концепту є окличні конструкції, оскільки вони залучають читача до переживань ліричного героя. Їх використання спрямоване на підсилення драматичного ефекту, створення напруженості і прямого впливу на адресата. Переклади німецькою мовою, хоча й зберігають зміст оригіналу, часто втрачають частину цього емоційного потенціалу через адаптацію до синтаксичних норм цільової мови.

Наприклад у рядках з поеми «Кавказ»:

«Борітеся — поборете! Вам Бог помагає!» [68]

вживання імперативу в поєднанні з окличною конструкцією створює потужний емоційний ефект. Цей заклик до боротьби є не лише закликом до дії, а й виразом впевненості у справедливості та правильності цього шляху. Емоційність тексту підсилюється ритмічністю та повтором звуків, які резонують у свідомості читача.

У перекладі німецькою мовою це звучить як:

«Kämpft – ihr werdet siegen! Gott hilft euch!». [70]

Емоційний ефект значною мірою зберігається завдяки використанню імперативу («*Kämpft*»). Проте синтаксична структура перекладу відчутно впорядкована, і в німецькому тексті зникає певна багатозначність та інтонаційна гнучкість, характерна для українського оригіналу. Наприклад, повтор «*Борітеся — поборете!*» створює ритмічний акцент у поезії, який у перекладі відсутній через прагнення до лаконічності. Така адаптація підкреслює відмінності у синтаксичних традиціях двох мов: українська мова допускає більшу свободу ритмічних варіацій, тоді як німецька тяжіє до строгішого синтаксичного порядку.

Ще одним прикладом з цього ж твору є рядки:

«Не вмирає душа наша, не вмирає воля!». [68]

Тут повторна структура з окличністю підкреслює не тільки глибоку емоційну забарвленість, а й незламність духу і волі, що є центральними елементами концепту «воля». Ритміка тексту формує відчуття стійкості й сили, а використання одного й того ж слова у повторі посилює емоційний акцент.

У німецькому перекладі ці рядки звучать так:

«Unsere Seele stirbt nicht, unsere Freiheit stirbt nicht!». [70]

Хоча зміст передано точно, німецький текст виглядає більш формальним через втрату характерного для оригіналу ритмічного малюнка. Повтор у німецькому тексті зберігається, однак синтаксис меншою мірою сприяє емоційній інтенсифікації, ніж у випадку українського тексту. Оклична

конструкція, яка є потужним засобом у оригіналі, у перекладі замінена нейтральнішою формою, що знижує рівень емоційного впливу.

Ще одним широковживаним, і одним із найбільш виразних синтаксичних засобів у творчості Тараса Шевченка є риторичні запитання. Вони допомагають передати глибокий трагізм ситуацій, пов'язаних із неволею та боротьбою за свободу, а також інтегрувати індивідуальний біль у ширший контекст національного й універсального досвіду. В оригінальних текстах риторичні запитання часто будуються на основі анафоричних повторів, інверсії та інших експресивних прийомів, які сприяють посиленню емоційного впливу.

Так, наприклад, у поемі «Розрита могила» у рядках

«За що тебе сплюндровано, за що, мамо, гинеш?» [68]

використано риторичне запитання, яке включає анафоричний повтор («за що») та інверсію («за що, мамо, гинеш?»). Така побудова посилює драматизм і концентрує увагу читача на темі несправедливості й страждання. Використання слова «мамо» як звертання до України додає емоційної глибини, підкреслюючи індивідуальний біль і трагедію всього народу. Риторичне запитання в україномовному тексті-оригіналі не тільки формулює запитання, але й втілює авторське обурення та розпач.

У перекладі німецькою мовою ці рядки звучать так:

«Warum bist du zerstört worden, warum, Mutter, stirbst du?».

Переклад зберігає синтаксичну симетрію через повтор питального займенника «*warum*» і відтворює змістову структуру оригіналу. Однак емоційна насиченість дещо зменшується через уникнення додаткових експресивних елементів. Наприклад, звертання «мамо» в німецькому варіанті має менш інтимне звучання, а використання пасивної форми «*bist du zerstört worden*» надає фразі більш формального і відстороненого характеру.

Скрупульозна прагматичність німецької мови, яка схиляється до компактності та ясності, у цьому випадку виявляється перешкодою для передачі багатозначності та інтонаційної напруги, властивої українському

тексту. У результаті, хоча зміст залишається збереженим, емоційний вплив перекладу стає менш виразним.

Інший приклад із поезії «І небо невміте, і заспані хвили» також демонструє реалізацію концепту «воля» на синтаксичному рівні шляхом використання риторичних питань. У рядках:

«Чи довго буде ще мені. В оцій незамкнутій тюрмі?» [68]

риторичне запитання використовується для відображення глибокої особистої драми ліричного героя. Опис тюрми як «*незамкнутої*» є потужною метафорою, яка передає відчуття ув'язнення без реальних фізичних обмежень, наголошуючи на психологічній і духовній неволі. Питання «*чи довго*» формулює емоційний запит, який не потребує відповіді, оскільки акцентує на безвиході.

У перекладі німецькою мовою цей рядок звучить так:

«Wie lange werde ich noch in diesem offenen Gefängnis bleiben?». [70]

Переклад передає основний зміст запитання і частково зберігає емоційний підтекст. Водночас у ньому відсутня багатозначність, характерна для оригіналу. Використання фрази «*offenen Gefängnis*» (незамкнута тюрма) точно передає описову частину, однак німецька синтаксична структура меншою мірою акцентує увагу на відчаї ліричного героя.

Неможна також не помітити складнопідрядні речення у творах Тараса Шевченка, які також є важливим засобом для презентації концепту «воля» у всій його багатовимірності. Ці конструкції дозволяють створювати багатошаровий текст, у якому смислові й емоційні аспекти взаємопов'язані. Використовуючи складнопідрядні структури, автор підкреслює складність та неоднозначність боротьби за свободу, одночасно акцентуючи увагу на контрасті між фізичним та духовним станами.

Так, наприклад, це демонструють рядки у поезії «Думи мої, думи»:

«Уже голі... Та на волі ще моляться Богу.» [68]

Цей рядок є яскравим прикладом поєднання простих та підрядних конструкцій, які дозволяють Шевченку створити контраст між зовнішніми

(фізичними) і внутрішніми (духовними) умовами. Використання протиставного сполучника «та» акцентує на збереженні духовної стійкості навіть у найтяжчих обставинах.

Синтаксична побудова цього речення створює напруження, оскільки перша частина («Уже голі...») викликає відчуття безвиході, а друга частина («Та на волі ще моляться Богу») додає надії та показує силу духовного зв'язку із волею як невід'ємною цінністю.

У перекладі цей рядок звучить так:

«*Schon nackt... Doch in der Freiheit beten sie noch zu Gott*». [69]

Загалом переклад демонструє схильність німецької мови до чітких синтаксичних зв'язків. Використання протиставного сполучника «doch» зберігає логіку оригіналу, проте уникає експресивності, характерної для українського тексту. Оригінал викликає сильні емоційні переживання завдяки коротким уривчастим фразам, які створюють ефект динаміки, тоді як у німецькому варіанті цей ефект пом'якшено.

Також німецькомовний переклад має більш формалізоване звучання через прагнення до точності. Наприклад, у перекладі словосполучення «на волі» передано як «*in der Freiheit*», що точно відображає зміст, але позбавляє фразу символічної багатозначності, притаманної українському слову «воля», яке містить глибокий духовний сенс.

Отже, аналіз синтаксичного рівня відтворення концепту «воля» у перекладах творів Тараса Шевченка німецькою мовою дозволяє виявити суттєві особливості, зумовлені відмінностями між мовними системами та стилістичними традиціями. В оригіналі концепт «воля» репрезентується через широкий спектр синтаксичних засобів, які виконують не лише смислову, але й стилістичну та концептуальну функції, формуючи емоційний та семантичний фон тексту. Інверсії, еліптичні конструкції, окличні речення, повтори та риторичні запитання у текстах Шевченка не лише підкреслюють ключові аспекти концепту, але й сприяють створенню напруження, емоційного насичення і багатовимірності його сприйняття.

У німецькомовних перекладах ці синтаксичні особливості значною мірою піддаються адаптації з метою відповідності синтаксичним і стилістичним нормам цільової мови. Зокрема, спостерігається тенденція до стандартизації синтаксичних конструкцій: інверсії замінюються прямим порядком слів, еліпсису уникають на користь граматично завершених речень, а повтори та окличні конструкції зазвичай спрощуються або видозмінюються. Такий підхід забезпечує логічну чіткість і ясність тексту, однак водночас призводить до зниження емоційної напруги та часткової втрати експресивної функції, властивої оригіналу.

Наприклад, в українських текстах інверсії часто акцентують на ключових поняттях, підсилюючи їхню експресивність. У перекладах цей прийом зводиться до стандартного порядку слів, що відповідає прагматичній чіткості німецької мови, однак послаблює драматизм висловлювань. Аналогічно, еліптичні конструкції, які в оригіналі передають миттєвість реакції або недомовленість, у перекладах трансформуються у розгорнуті синтаксичні структури, що знижує їхню емоційну насиченість. Окличні речення та повтори, які у Шевченка створюють потужний ритмічний і смисловий ефект, у німецькому тексті піддаються раціоналізації, що позначається на ритміці й інтонаційній варіативності, що концепт «воля» у Шевченка набуває різноманітних форм вираження, зокрема через використання синтаксичних прийомів, які дозволяють передати його багатогранність. Сутність концепту залишається незмінною, але його форми постійно змінюються в залежності від контексту та авторської інтерпретації. Це підтверджує важливість концепту «воля» не лише як літературного символу, але й як частини національної самосвідомості, що формує моральні та культурні орієнтири народу.

Отже, синтаксична організація творів відіграє ключову роль у відображенні значення волі як основоположного принципу, що визначає колективний та індивідуальний досвід і є невід'ємним компонентом культурної ідентичності. У перекладах творів Т. Г. Шевченка німецькою

мовою демонструється глибоку залежність від специфіки цільової мови, яка тяжіє до логічності та раціоналізації. Це, у свою чергу, змінює емоційно-смысловий потенціал тексту, хоча зміст концепту здебільшого зберігається. Таким чином, синтаксичний рівень у перекладах творів Шевченка німецькою мовою демонструє культурно-лінгвістичну специфіку передачі концепту «воля». Цей процес підкреслює складність міжмовної адаптації, оскільки синтаксис виступає не лише носієм змісту, але й засобом передачі культурних та емоційних кодів, які є невід'ємними від концептуальної сутності оригіналу.

3.4 Особливості відтворення концепту «воля» на фреймовому рівні у перекладі німецькою мовою

Як вже було визначено концепт «воля» у творчості Т. Г. Шевченка має багатогранний зміст, пов'язаний з національною боротьбою, внутрішніми переживаннями та символікою свободи. Цей концепт структурується у вигляді фреймів, які можна поділити на субфрейми, що представляють різні аспекти значення, такі як «боротьба», «плач за втраченою свободою», та «Україна, як символ волі».

При перекладі на німецьку мову Валентиною Сухомлин були використані методи збереження смислової цілісності та стилістичних елементів оригіналу. Перекладачка намагалася передати не тільки зміст, а й емоційну забарвленість тексту, що є важливою складовою у відображенні концепту «воля».

Приклад фрейму «боротьба»: У поемі «Гайдамаки» автор використовує символ кобзаря як натхненника на боротьбу:

«Грай, кобзарю, грай, / За всіх, за тих, що хочуть волі!». [68]

Переклад німецькою:

«Spiel, Kobzar, spiel, / Für alle, für jene, die Freiheit begehren!». [69]

Цей переклад демонструє стратегію калькування з метою збереження оригінальної образності. У цьому випадку перекладачка застосувала часткове калькування для збереження структури оригіналу та передачі ключового

змісту. Лексема «*spiel*» («грай») зберігає імперативну форму, що передає заклик до дії, а слово «*Freiheit*» зберігає смислове навантаження концепту «воля». Загалом перекладачка використовує різні трансформації для забезпечення семантичної точності та стилістичної відповідності:

- а. калькування та збереження метафор (прикладом є збереження образу «*топтання неволі*», який є символом звільнення);
- б. адаптація лексики (використання доместикації, німецьких відповідників, які передають емоційну насиченість та культурні конотації оригіналу);
- в. еквівалентність функції (передача функції тексту (наприклад, заклик до боротьби) у формі, яка зрозуміла німецькому читачеві).

Якщо говорити про субфрейм «плач за втраченою свободою» - він є потужним інструментом передачі не тільки індивідуального болю, але й колективної скорботи за втраченою незалежністю та гідністю народу. У поемі «І мертвим, і живим...» Шевченко звертається до образу матері як уособлення України, що страждає через втрати, понесені її дітьми. Рядки:

«Обніміте ж, брати мої, /Найменшого брата, /Нехай мати усміхнеться, /Заплакана мати». [68]

Це заклик до єднання та усвідомлення історичної пам'яті. Мати, яка плаче, втілює як Україну, так і її народ, що сумує за втраченими можливостями і свободою. Слово «*заплакана*» підкреслює глибину скорботи та створює контраст між можливим майбутнім та реальністю пригнічення.

Німецькомовний переклад звучить так:

«Umarme, meine Brüder, /den jüngsten Bruder, /Lächeln soll die Mutter, /Die weinende Mutter.». [69]

Переклад зберігає емоційний зміст оригіналу і передає глибоку символіку через термінологію та структуру. Використання слова «*weinende*» (та, що плаче) несе той самий емоційний тягар, що й українське «*заплакана*», підкреслюючи біль і скорботу. Вербальна структура «*Umarme*» зберігає заклик до єдності і наголошує на необхідності колективного співчуття та об'єднання. Переклад цього фрагмента демонструє функціональну

еквівалентність, де форма і зміст передаються таким чином, щоб зберегти основну ідею та емоційний підтекст. Це досягається шляхом збереження метафоричності (перекладачка використовує лексему «*weinende*» для підкреслення емоційної напруги, що відповідає метафоричній функції оригіналу) та емоційної насиченості (слова «*umarmen*» і «*Lächeln*» підкреслюють заклик до єдності та пробудження надії).

Таким чином, переклад успішно передає ідею скорботи та боротьби за свободу, зберігаючи культурну ідентичність і глибокий символізм оригіналу. Це демонструє високий рівень майстерності перекладача, який зберігає не лише зміст, але й глибинні конотації, властиві поезії Шевченка.

Приклад субфрейму «Україна як символ волі» можна побачити в поемі Тараса Шевченка «І мертвим, і живим...», де він звертається до образу України через глибокі метафори:

«Нема на світі України, /Немає другого Дніпра, /А ви претесея на чужину/ Шукати доброго добра, /Добра святого. Волі! волі!» [68]

Цей уривок демонструє унікальне представлення України як простору, де закладена справжня свобода і яку не можна замінити чи знайти в чужих краях.

Переклад на німецьку, наданий Валентиною Сухомлин, зберігає ці символи та акцентує увагу на унікальності і неповторності України як джерела волі:

«Nur einmal gibt es die Ukraine, /Es fließt kein anderer Dniprofluss! /Und ihr zieht fort, als gäb's das eine, /Das heil'ge Gut im Überfluss /Dort in der Fremde! Frei sein, frei!». [70]

У цьому перекладі Валентини Сухомлин збережено символізм і ключові образи, які передають унікальність України як джерела свободи та національної ідентичності. Використання фрази «*Nur einmal gibt es die Ukraine*» (Україна тільки одна) підкреслює неповторність і незамінність України, а «*heil'ge Gut*» (святе добро) вказує на духовну цінність волі, що

робить цей переклад відповідним оригінальному задуму Шевченка. Також переклад має декілька таких ключових особливостей:

- а. збереження семантичної точності (передає оригінальну думку про унікальність і цінність України та її свободи);
- б. метафоричне відтворення (переклад підтримує метафоричне значення Дніпра як символу рідної землі, що унікальна і не має аналогів);
- в. емоційна адаптація (використання таких слів, як «*heil'ge*» (святе), посилює емоційний і духовний зміст, характерний для стилю Шевченка).

Отже, можемо сказати, що відтворення концепту «воля» на фреймовому рівні у перекладі німецькою мовою є цілком вдалим. Зазначене вище засвідчує майстерне використання перекладацьких стратегій, що забезпечують збереження глибинної семантики та емоційної насиченості оригіналу. У роботі Валентини Сухомлин чітко простежується прагнення передати фреймову структуру концепту «воля», що включає його багатогранні аспекти: «боротьбу», «плач за втраченою свободою» та «Україну як символ волі». Перекладацькі трансформації, такі як калькування, адаптація лексики та функціональна еквівалентність, були використані для того, щоб зберегти не лише змістовне ядро, але й стилістичні та культурні особливості тексту. Кожен із фреймів, представлених у поезії Шевченка, отримує належне відображення в перекладі.

Загалом переклад концепту «воля» у творах Тараса Шевченка демонструє не лише збереження змістовного ядра, але й відтворення культурної та емоційної складової, що є ключовою для розуміння поезії Шевченка. Використання перекладацьких трансформацій дозволяє адаптувати текст для німецькомовної аудиторії, зберігаючи глибину символіки та багатозначність оригіналу. Це підтверджує високий рівень перекладацької майстерності, що дозволяє зберегти концептуальне багатство, притаманне творчості Шевченка, і забезпечує повноцінне сприйняття його ідей на міжкультурному рівні.

Висновки до третього розділу

Враховуючи усе зазначене вище, можемо зробити такі висновки. Аналіз відтворення концепту «воля» у перекладах творів Тараса Шевченка на німецьку мову демонструє суттєві труднощі з передачею багатозначності та культурної насиченості цього ключового поняття. Концепт «воля» у творчості Шевченка є не просто лексемою, а складним символом, що об'єднує соціальні, політичні, екзистенційні та духовні аспекти. Він виражається за допомогою широкого спектра мовних засобів: від прямих номінацій до образних висловів і метафор, що підсилюють емоційну насиченість творів.

Перекладацька діяльність, спрямована на відтворення цього концепту, потребує детального розуміння не лише мовних відповідників, але й культурних конотацій. Переклади німецькою мовою, такі як роботи Валентини Сухомлин, свідчать про використання різних перекладацьких стратегій, зокрема калькування, адаптації лексики та функціональної еквівалентності. Однак лексеми, що використовуються у перекладах, часто втрачають частину емоційного та символічного навантаження, притаманного оригіналу. Наприклад, слова «Freiheit» і «Wille» відображають лише певні аспекти концепту, не охоплюючи всі його значення, що характерні для української культури.

Переклад концепту «воля» у Шевченкових творах демонструє балансування між точністю передачі змісту та культурною відповідністю, а також складність у збереженні емоційного заряду та процесуальності оригіналу. Незважаючи на використання стратегій збереження семантичної цілісності, переклади іноді спрощують або адаптують образи через відмінності у культурному та мовному сприйнятті. Це може призводити до часткової втрати глибини символічного значення.

Отже, для адекватної передачі концепту «воля» у перекладах необхідне глибоке культурологічне осмислення та творче переосмислення тексту. Застосування комплексних підходів дозволяє не лише зберегти зміст, але й

передати культурний підтекст, що допомагає повноцінно розкрити значення цього концепту для читача іншої культури.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Нами було проведено поглиблений лінгвокогнітивний та лінгвокультурний аналіз концепту «воля» у творчості Тараса Григоровича Шевченка, а також досліджено особливості його презентації у німецькомовних перекладах. У ході дослідження проаналізовано різноманітні наукові підходи до визначення поняття «концепт», зокрема праці таких відомих лінгвістів, як А. М. Приходько, М. П. Кочерган, О. О. Селіванова, Т. А. Космеда, та ін. Доведено, що концепт у сучасній лінгвістичній парадигмі є складною ментальною категорією, яка інтегрує когнітивні, емоційні, культурні та символічні елементи.

Концепт «воля» займає центральне місце в ідіостилі Шевченка, формуючи смисловий і художній каркас його поетичних творів. На лексико-семантичному рівні концепт «воля» об'єктивується за допомогою широкого спектра номінативних і контекстуально забарвлених одиниць, що мають високу стилістичну насиченість та експресивність. Ці лексеми передають багатогранність значень концепту, що варіюються від персоніфікованих образів свободи до соціально-політичних ідей національної незалежності. Лексичний аналіз показав, що концепт «воля» часто підсилюється епітетами, метафорами, символами та алегоріями, які додають художньої глибини й емоційної виразності тексту.

Синтаксичний рівень презентації концепту «воля» у творах Шевченка вирізняється широким використанням стилістичних фігур, зокрема анафор, градацій, інверсій та ускладнених синтаксичних конструкцій, що підкреслюють драматичний та емоційно напружений характер висловлювань. Стилiстичні тропи, такі як метафори свободи, порівняння та риторичні запитання, формують у читача яскраві уявлення про значення і суть волі у контексті національного та особистісного буття. Шевченко активно використовує стійкі вирази, пов'язані з темою визволення й боротьби за свободу, часто наповнюючи їх новими семантичними відтінками.

Особливу увагу приділено аналізу фреймових і гештальтних структур, які відтворюють концепт «воля» на рівні глибинних смислових моделей. У творчості Шевченка воля виступає не лише як елемент національної ідеї, а й як глибинне переживання людини, що прагне звільнення від будь-яких форм пригнічення — соціального, духовного, політичного. У цьому контексті концепт «воля» має складну когнітивно-емоційну структуру, що відображає українську національну ідентичність і культурну пам'ять.

Зіставний аналіз німецькомовних перекладів творів Шевченка показав, що відтворення концепту «воля» є непростим завданням, зважаючи на значну різницю між українською та німецькою лінгвокультурними системами. Застосування таких перекладацьких трансформацій, як експлікація, адаптація, модуляція, конкретизація та компенсація, зумовлено прагненням передати культурно специфічні значення і емоційно-експресивні характеристики оригіналу. Проте, навіть попри значні зусилля перекладачів, деякі аспекти смислового наповнення концепту «воля» втрачаються або трансформуються, що пояснюється відмінностями у фреймових структурах, культурних концептах і соціальних реаліях двох мов.

Аналіз підтвердив, що концепт «воля» у творах Шевченка є багатовимірним культурним і лінгвокогнітивним феноменом, який інтегрує історичний досвід, етнічну ідентичність і соціокультурні уявлення українського народу. Адекватна передача цього концепту у перекладі потребує всебічного урахування культурних і когнітивних чинників, щоб максимально зберегти національну специфіку і художньо-смислове багатство оригіналу. У результаті проведеного дослідження можемо зробити висновок про необхідність комплексного підходу до перекладацької діяльності, який передбачає глибокий лінгвокультурний та семантико-когнітивний аналіз для збереження і передачі культурно значущих концептів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белехова Л. І. Різномасштабне дослідження поетичного мовлення: монографія. Херсон: Айлант, 2018. – 180 с.
2. Белехова Л. І. Сучасна лінгвістика в Україні і світі: здобутки і перспективи // Наук. вісн. Херсон. університету. Сер. Лінгвістика. 2005. Вип. 2
3. Близнюк, Л. М. Структурно-семантичні та когнітивні параметри концепту *Heimweh* (на матеріалі німецької мови): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Л. М. Близнюк; Запорізький національний університет. – Луцьк, 2016. – Режим доступу: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/02_2016/Bliznyuk_dis.pdf
4. Бойко Т. В. Лінгвокультурний концепт *MINNE* / *КОХАННЯ* в німецькій поезії мінезангу XII–XIV століть : структурний і семантичний аспекти : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. В. Бойко. – К. : КНЛУ, 2011. – 20 с.
5. Газуда О. Поняття концепту в сучасній лінгвістиці. *Актуальні питання гуманітарних наук*, вип. 22, том 1. 2018 с. 38-43
6. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: [монографія]. Київ: Логос, 2004. 284 с
7. Гончарук О. М. Текстові концепти: проблема трактування і визначення / О. М. Гончарук // Наукові записки. – Серія Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : КДПУ ім. В. В. Винниченка, 2015. – Вип. 137. – С. 467–470.
8. Гончарук Р. А., Емоційний концепт «*Angst*» у творах Г. Гейне. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. «Філологія». 2019. № 43. Т. 5, С. 45-46
9. Губа Л. В. Художній концепт як репрезентант поетичної мовної свідомості. Молодий вчений. «Філологічні науки». 2018. № 3(55). С. 616-619
10. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та

ін. — К.: Наук. думка, 1982. Т. 1: А — Г / Укл.: Р. В. Болдирєв та ін. — 1982. — 632 с.

11. Єсипенко Н. Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитативний підхід : монографія / Н. Г. Єсипенко. — Чернівці : Золоті литаври, 2012. — 320 с.

12. Зубар, Н. Воля в творчості Тараса Шевченка, плюс трохи Франка, Ліни і Гугеля [Електронний ресурс] / Н. Зубар. — 09.03.2013. — Режим доступу: <https://maidan.org.ua/2013/03/volya-v-tvorchosti-tarasa-shevchenka-plyus-trohy-franka-liny-i-huhelya/>

13. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози : [монографія] / О. М. Кагановська. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2002. — 292 с.

14. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнітивна та комунікативна динаміка (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) : автореф. дис... д-ра філол. наук : 10.02.05 / О. М. Кагановська ; Київ. нац. лінгв. ун-т. — Київ, 2003. — 32 с.

15. Кафка Ф. Оповідання / у пер. І. Кошелівця. Б. м. : Сучасність, 1989. 260 с.

16. Кирилюк С. В. Лінгвокогнітивні характеристики концепту «Weg / Дорога» в німецькій народній казці [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Кирилюк Світлана Василівна ; Держ. ВНЗ "Запоріж. нац. ун-т". - Запоріжжя, 2016. - 20 с.: табл.

17. Кирилюк С. В. Номінативне поле концепту «Дорога» в німецьких народних казках / С. В. Кирилюк // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2010. — № 930. — С. 153 – 157.

18. Кирилюк С. В. Фреймова організація концепту «Дорога» в німецьких народних казках / С. В. Кирилюк // Мова і культура (Науковий журнал). — К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. — Вип. 13. Т. 1 (137). — С. 101 – 107.

19. Колесник О. С. The concept of Freedom in European linguo-cultures // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2019. (41). С. 110-114. ISSN 2409-1154.
20. Колесник О. С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі) : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04. / О. С. Колесник ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – Київ, 2003. – 20 с
21. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу: [монографія]. Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2004. 248 с.
22. Космеда Т. А. Мовна свідомість і семантика мови (на прикладі концепта ВОЛЯ у тексті Т. Г. Шевченка). Семантика мови і тексту: зб. ст. 6-ї Міжнар. наук. конф. (Івано-Франківськ, 26–28 верес. 2000 р.). Івано-Франківськ: Плай, 2000. С. 263–268
23. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. Мовознавство. 2004. № 5–6. С. 12–23
24. Лесик, І. С. Об'єктивація та дискурсивна профілізація концепту KRIEG/ВІЙНА на матеріалі німецької мови: магістерська робота / І. С. Лесик; Волинський національний університет імені Лесі Українки, Кафедра німецької філології. – Луцьк, 2023. – Режим доступу: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/24813/1/Lesyk_2023.pdf
25. Лісовий В. С., Балл Г. О., Вусатюк О. А. «Воля» // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Т. 5. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-29655>.
26. Мамедова А. І. Концептосистема німецької народної загадки / А. І. Мамедова // Гуманітарний вісник. Іноземна філологія. Число 10. – Черкаси : ЧДТУ, 2006. – Т. 2. – С. 323–326

27. Мукатаєва Я. В. Відтворення концепту «Воля» в німецькомовних перекладах поетичних творів Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс] / Я. В. Мукатаєва // Нова філологія. - 2019. - № 78. - С. 40-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2019_78_9

28. Мукатаєва Я. Вербалізація концепту «Україна» в німецькомовних перекладах «Заповіту» Т. Г. Шевченка [Електронний ресурс] / Я. Мукатаєва // Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Філологічні науки. - 2019. - Вип. 175. - С. 594-598. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2019_175_116

29. Мукатаєва Я.В. Авторські мовленнєві стратегії в інформаційному процесі утворення текстових концептів / Я. В. Мукатаєва // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського:збірник наукових праць / За ред. В.Д.Будака, О.М.Пєхоти.– Миколаїв: МНУ імені В.О.Сухомлинсько-го, 2012. – С. 283 – 287 (Серія «Педагогічні науки»)

30. Мукатаєва Я.В. Засоби вербалізації концепту «Природа» в німецьких та українських народних прикметах: семантико-когнітивний аспект/ Я. В. Мукатаєва // Новітня філологія – Миколаїв: ЧДУ, 2015. – випуск 50. – 366 с. – С. 34-40.

31. Мукатаєва Я.В. Німецький прозовий шванк: лінгвостилістичний, прагматичний та когнітивний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.

32. Мукатаєва, Я. В. (2021). Вербальні засоби об'єктивації концепту «запах» у романі Патріка Зюскінда «Парфуми. Історія одного вбивці». Нова філологія, 2(81), 18-23. <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2021-81-2-2>

33. Никонова В. Г. Художественный концепт как система систем / В. Г. Никонова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2006. – № 726. – С. 33–41.

34. Ольшанецька О.В. Лексико-граматичні особливості відтворення концепту «війна» в перекладі романів Майкла Ондатже українською мовою. – Дипломна робота на здобуття ступеня магістра спеціальності «Філологія», ОПП «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська». – К.: НАУ. – 97 с.
35. Павкін Д. М. Образ чарівної країни в романах Дж. Р. Р. Толкієна: лінгвоконґнітивний аналіз : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.04 / Д. М. Павкін ; Київ. нац. лінгв. ун-т. – Київ, 2002. – 20 с.
36. Пашковська Н. Ф. Синонімічний ряд як мовна мікросистема. Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. 2008. Вип. 15. С. 158- 165
37. Плотнікова Н. В. Національний фармацевтичний університет. Поняття «концептосфера» та «концепт» у сучасній лінгвістиці. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. «Філологія. Соціальні комунікації». С. 91-95
38. Полюжин М. М. Типологія й аналіз концептів. 2009. С. 80–89
39. Полюжин М. Поняття, концепт та його структура / М. Полюжин // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2015. – № 4. – С. 212–22.
40. Потебня О. Поетика, або $x = a < A$ (Лекції з теорії словесности) / перекладач Андрій Жемаковський. — Апріорі, 2022. — 136 с. — (Споконвічна мудрість) — ISBN 978-617-629-709-3.
41. Поцюрко О. Ю. Основоположні принципи філософії історії в творчості Августина Блаженного: автореферат дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05 – історія філософії / Поцюрко Олег Юрійович. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2008. - 21 с.
42. Приходько А. М. Концепт як об'єкт зіставного мовознавства. Мова. Людина. Світ: зб. наук. ст. до 70-річчя проф. М. Кочергана / [відп. ред. О. О. Тараненко]. Київ: Видавн. центр КНЛУ, 2006. С. 212–220

43. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. С. 331.
44. Раті, А. О., Гудманян, А. Г. Концепт Смерть у жанрі літератури жахів: специфіка відтворення мовної об'єктивації / А. О. Раті, А. Г. Гудманян // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/53186>.
45. Розвод Е. В. Вербалізація концепту Sun: лінгвокультурний аспект (на матеріалі американського варіанта англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2017. 263 с. 236.
46. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке: [моногр. вид.]. Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
47. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд): Навч. пос. Київ : Фітосоціоцентр, 1999. 148 с.
48. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
49. Скарб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: [монографія]. Чернівці: Рута, 2008. 569 с.
50. Словник української мови: в 11 т. – Т. 1. – Київ: Наукова думка, 1970. – С. 735. – Режим доступу: <https://sum.in.ua/s/volja>
51. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. Мовні і концептуальні картини світу: [зб. наук. пр.]. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. С. 462–470.
52. Смоляна Т. Концепт справедливність, актуалізований німецькомовною максимою. Актуальні питання гуманітарних наук. №29 том 4. 2020. 17-21.
53. Стефаник, Х. Термін концепт: діалог лінгвістики та літературознавства [Текст] / Х. Стефаник // *Studia Methodologica / Volodymyr Hnatyuk National Pedagogic University of Ternopil* ; Editorial Board: O. Kutsa, N. Poplavs'ka, M. Tkachuk, T. Vil'chyns'ka. – Ternopil : TNPU, 2014. – Issue 36. – С. 78–85.

54. Тараненко О. О. Принцип андроценризму в системі мовних координат і сучасний гендерний рух. *Мовознавство*. 2005. № 1. С. 3–26
55. Хант, Г. О. Відтворення концептуальних домінант німецької лінгвокультурної спільноти у фразеологічній картині світу [Електронний ресурс] / Г. О. Хант // Житомирський державний університет імені Івана Франка. – УДК 811.112.2'373.7. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/6999/1/00hgovkd.pdf>.
56. Шабліовський В. Є. Казковий дискурс як об'єкт наукових досліджень (на матеріалі слов'янських, англійських, німецьких, французьких, іспанських, новогрецьких народних казок) // *Слов'янський світ: Зб. наук. пр.* — К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2009. — Вип. 7. — С. 81-108. — Бібліогр.: 46 назв. — укр.
57. Bieliakhova, L. *Cognitive Strategies of Poetic Text Interpretation: Development Trends of Modern Linguistics in the Epoch of Globalization: Collective Monograph* / L.I. Bieliakhova, I.I. Dmytriv, M. Yu. Fedurko etc. – Lviv-Torun: Liha-Press, 2019. – P. 1–17. – Official website: www.sense.nl.
58. Duden. *Das Bedeutungswörterbuch*. – 3., neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim: Dudenverlag, 2002. – Bd. 3. – 2419 S. – Режим доступу: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Freiheit>.
59. Duden. *Das Bedeutungswörterbuch*. – 3., neu bearb. und erw. Aufl. – Mannheim: Dudenverlag, 2002. – Bd. 3. – 2419 S. – Режим доступу: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Wille>.
60. Fillmore, C. *Frames and the Semantics of Understanding* // *Quadreni di Simantica*. – 1985. – №2. – P. 222–254.
61. King, P. *Abelard on Mental Language* // *The American Catholic Philosophical Quarterly*. – 2007. – Vol. 81. – P. 169–187.
62. Landgraf, M. *Untersuchungen zu den Eigenlehre Gilberts* // *Zeitschrift für katholische Theologie*. – 1930. – Bd. 54. – S. 180–213.

63. Lenz, M. Are thoughts and sentences compositional? A controversy between Abelard and a pupil of Alberic on the reconciliation of ancient theses on mind and language // *Vivarium*. – 2007. – Vol. 45 (s 2-3). – P. 169–188.

64. Pfeifer, W. et al. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen [Elektronный ресурс] / W. Pfeifer; digitalisierte und überarbeitete Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache. – 1993. – Режим доступа: <https://www.dwds.de/wb/etymwb/Freiheit>. – Дата звернення: 17.10.2024.

65. Pfeifer, W. et al. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen [Elektronный ресурс] / W. Pfeifer; digitalisierte und überarbeitete Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache. – 1993. – Режим доступа: <https://www.dwds.de/wb/etymwb/Wille>. – Дата звернення: 17.10.2024.

66. Schwarz, M. Einführung in die kognitive Linguistik. – Tübingen / Basel: Francke, 1996. – 238 S.

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

67. Шевченко Т. Г. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 128-190.
68. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12-ти т. / [редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. — К., 2001. — Т. 2: Поезія 1847–1861. — 784 с.
69. Шевченко, Т. Г. Der Kobsar / Übers. von Alfred Kurella. — Berlin; Leipzig: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1951. — Bd. 1–2.
70. Шевченко Т. Г. Кобзар. Переклад німецькою мовою Валентини Сухомлин. Київ: Видавництво «Дніпро», 2014. — 496 с. ISBN 978-966-578-241-4.